STANISŁAW KUTRZEBA

POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI

1872
1938

KRAKÓW ✠ MCMXXXIX

STANISŁAW KUTRZEBA

POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI

1872—1938

KRAKÓW MCMXXXIX

Seminarium Historii Prawa
Dział I-3485 Nr 13513
inw.

Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego

W tym krótkim zarysie mogły być podane tylko najważniejsze wiadomości o ustroju i działalności Akademii. Przy opracowywaniu, zwłaszcza o ile chodzi o rozdział 3, korzystałem w wydatnej mierze z uprzejmej pomocy PP. Sekretarzy Wydziałów i innych Kolegów oraz PP. Funkcjonariuszy Akademii, którzy bądź sami napisali ustępy, tyczące się działów najlepiej im znanych, bądź dostarczyli mi materiałów do ich przedstawienia; serdecznie im za to dziękuję, zwłaszcza P. Sekr. Wydziału III K. Dziewońskiemu, który opracował przy pomocy Kolegów z tegoż Wydziału cały dział tyczący się nauk matematyczno-przyrodniczych.

Stanisław Kutrzeba

Kraków, w grudniu 1938

SPIS TREŚCI

Str.

Przedmowa III

1. Założenie i historia Akademii 1

2. Ustrój 4

3. Działalność 6

Rocznik 6. — Sprawozdania 6. — Bulletin International i Comptes Rendus Mensuels 6—7. — Wydawnictwa ogólne 7. — Zjazdy naukowe 8. — Filozofia 8. — Językoznawstwo i filologia polska 9. — Filologia klasyczna 10. — Literatura polska 11. — Oświata i szkolnictwo 12. — Filologia nowożytna 13. — Filologia orientalna 13. — Etnografia 14. — Prehistoria 15. — Geografia 16. — Geografia historyczna 16. — Historia 17 — Prawo 20 — Ekonomia 21. — Historia wojskowości w Polsce 22. — Historia sztuki 22. — Nauki matematyczno-przyrodnicze 23. — Matematyka 24. — Astronomia i geofizyka 24. — Fizyka 24. — Chemia 26. — Mineralogia i petrografia 27. — Geologia i paleontologia 27 — Botanika 28. — Zoologia 29. — Anatomia, embriologia i histologia 30. — Fizjologia 31. — Antropologia 31. — Fizjografia 32. — Nauki lekarskie 32. — Chemia fizjologiczna i patologiczna 33. — Anatomia patologiczna 33. — Patologia eksperymentalna 33. — Patologia szczegółowa 33. — Nauka o chorobach zakaźnych, mikrobiologia i serologia 33. — Choroby skórne i układu nerwowego 34. — Nauka o nowotworach 34. — Medycyna sądowa 34. — Rolnictwo i leśnictwo 34. — Wydawnictwa tyczące się Śląska 34.

4. Biblioteka i Muzea 35

Biblioteka 35. — Muzeum Archeologiczne 36. — Muzeum Fizjograficzne 38. — Gabinet Rycin 39.

5. Nagrody i stypendia 40

6. Stacje naukowe w Paryżu i Rzymie 41

7. Organizowanie nauki polskiej 45

8. Stosunki z nauką zagraniczną 46

9. Uposażenie 47

10. Zakończenie 50

1. ZAŁOŻENIE I HISTORIA AKADEMII

Akademia Umiejętności powstała w r. 1872. Ale już znacznie dawniej myślano w Krakowie o powołaniu do życia instytucji, której zadaniem byłoby organizowanie i popieranie nauki w różnorodnych jej działach. Akademię, utworzoną w Krakowie w r. 1872, nawiązać można do inicjatywy, która zrodziła się jeszcze w początkach XIX stulecia, gdy w epoce napoleońskiej powstało na ziemiach polskich niewielkie państewko: Księstwo Warszawskie. Książę Józef Poniatowski, wódz wojsk Księstwa Warszawskiego, zająwszy na rzecz Księstwa dawną stolicę Polski Kraków, znajdujący się wówczas pod rządami Austrii, w statucie nadanym w r. 1809 Uniwersytetowi Jagiellońskiemu przewidywał — idąc za myślą Hugona Kołłątaja — utworzenie przy nim instytucji, która by, zorganizowana na wzór Instytutu Francuskiego jako »Instytut Akademicki Krakowski«, zajęła się wszechstronnym popieraniem rozwoju nauk. Myśli w czyn nie dało się wówczas wprowadzić. Niedługo jednak potem, gdy na kongresie wiedeńskim utworzono z Krakowa i okolicy wolne miasto, powstało w Krakowie w r. 1815 »Towarzystwo Naukowe, z Uniwersytetem Jagiellońskim złączone«. Członkami Towarzystwa byli z urzędu profesorowie uniwersytetu, rektor uniwersytetu jego prezesem, ale można było kooptować na członków uczonych spoza grona profesorów. Jako zadanie Towarzystwa określono krzewienie wiadomości z zakresu wszystkich nauk i sztuk, a przede wszystkim pielęgnowanie zabytków historii i piśmiennictwa ojczystego. Towarzystwo dzieliło się na sześć działów, w posiedzeniach ich mogli brać udział wszyscy członkowie; dyskusji na posiedzeniach nie było, co odbijało się w sposób niekorzystny na ich ożywieniu. W r. 1839 Senat Wolnego Miasta Krakowa nadał Towarzystwu nowy statut; wprowadzono podział członków na cztery wydziały, a jako zadanie Towarzystwa nakazano także popularyzowanie wiedzy. Podobnie określał jego cele statut z r. 1848 (już więc pochodzący z epoki po zajęciu Krakowa w r. 1846 przez Austrię), który tworzył dwa wydziały: akademicki, tj. ściśle naukowy, złożony z oddziałów: a) umiejętności moralnych, b) nauk przyrodniczych i ścisłych

i c) sztuk pięknych (później zwany sztuk i archeologii), — oraz wydział szerzenia oświaty. Wprowadzono możność dyskusji na posiedzeniach. Nieco później — w statucie z r. 1856 — przyszło do zerwania związku Towarzystwa z Uniwersytetem oraz ograniczenia »Towarzystwa Naukowego Krakowskiego«, jak się odtąd zwało, do zadań ściśle naukowych. Towarzystwo zyskało sobie prawdziwe zasługi przez popieranie badań nad historią i językiem polskim.

Gdy w dobie konstytucyjnej Austrii, po r. 1867, rozliczne narodowości Austrii, w ich rzędzie i Polacy, zaczęły korzystać w większej mierze z możności rozwoju swej narodowości i kulturalnej odrębności, za staraniem księcia Jerzego Lubomirskiego i hr. Alfreda Potockiego, który był — przez krótki zresztą czas — prezesem rady ministrów Austrii, doszło do przekształcenia Towarzystwa Naukowego na »Akademię Umiejętności w Krakowie«, jak brzmiał jej urzędowy tytuł. Utworzenie Akademii, zadecydowane reskryptem cesarskim z 2 maja 1871, poprzedziły jeszcze długie rokowania z Towarzystwem Naukowym. Towarzystwo Naukowe ułożyło statut Akademii, który uzyskał zatwierdzenie cesarskie 16 lutego 1872, po czym Towarzystwo Naukowe zlikwidowało swoją działalność. W myśl statutu Akademii członkowie Towarzystwa Naukowego wybrali spośród siebie pierwszych 12 członków Akademii. W końcu tegoż roku zorganizowano wydziały, 7 maja następnego roku odbyło się z wielką uroczystością w obecności władz pierwsze posiedzenie publiczne, poświęcone 400. rocznicy urodzin Kopernika.

Akademia Umiejętności rozpoczęła swoje istnienie w pięknym gmachu, wzniesionym jeszcze przez Towarzystwo Naukowe a przekazanym Akademii. W tym gmachu (przy ul. Sławkowskiej 17) mieści się też do dziś Akademia; tylko że następnie, gdy rozrosła się jej działalność, przebudowano go częściowo i dokupiono kilka sąsiednich domów na tej ulicy, po których zburzeniu dobudowano tuż przed wybuchem wielkiej wojny duży, znacznie większy gmach, z budynkiem pierwotnym ściśle połączony (zob. ryc. 1); dopiero w kilka lat po wielkiej wojnie ostatecznie wykończono ten nowy budynek. W r. 1937 dołączono do pomieszczeń Akademii część budynku dokupionego a łączącego się z dawnym z drugiej strony (od ul. św. Jana 22).

Według pierwszego statutu z dnia 16 lutego 1872 Akademia Umiejętności składać się miała z trzech wydziałów: 1) filologicznego, 2) historyczno-filozoficznego i 3) matematyczno-przyrodniczego. Przedmiotem zajęć Akademii miała być tylko czysta nauka: Wydziału I — w zakresie językoznawstwa, historii literatury i historii sztuki, Wydziału II — filozofii, historii, prawa i umiejętności politycznych, Wydziału III — matematyki, nauk przyrodniczych, geografii i medycyny. Najwyższą władzą Akademii było walne zgromadzenie wszystkich członków czynnych Akademii, władzą wykonawczą zarząd, złożony z prezesa i sekretarza generalnego oraz trzech dyrektorów wydziałów. Naukowe zadania spoczywały w rękach wydziałów,

Gmach Polskiej Akademii Umiejętności (zob. str. 2)

Rycina 1

kierowanych przez dyrektorów i sekretarzy. Pierwszy statut dzielił członków na trzy kategorie: 1) czynnych krajowych (tj. zamieszkałych w obrębie zaboru austriackiego), w liczbie nie niższej od 24, nie wyższej zaś od 42, 2) czynnych zakrajowych (tj. mieszkających w Austrii, ale poza Galicją) i zagranicznych, od 18 do 30, i 3) korespondentów w liczbie do 36, przy czym na każdy wydział przypadać miało po jednej trzeciej. Pełne prawa głosu mieli tak na posiedzeniach wydziałów, jak na walnym zgromadzeniu tylko członkowie czynni. Do wyboru na członka Akademii trzeba było uzyskać $^3/_4$ głosów na posiedzeniu wydziału, a następnie $^2/_3$ głosów na walnym zgromadzeniu.

Statut z r. 1872 przetrwał omal bez zmian przez cały czas przynależności Krakowa do Austrii, tj. do r. 1918; jedyną większą modyfikacją było podwyższenie liczby członków czynnych do 48, czynnych pozakrajowych i zagranicznych do 36 i korespondentów do 84.

Akademia, jakkolwiek nosiła tytuł »Akademii Umiejętności w Krakowie«, od początku swego istnienia czuła się Akademią polską, i od początku też skupiała w swoim gronie uczonych polskich bez względu na ich państwową przynależność. Było to ułatwione przez przepis, iż równe prawa mieli wszyscy członkowie czynni Akademii, tak krajowi jak zakrajowi i zagraniczni; mogła więc Akademia powoływać Polaków także poza Austrią mieszkających, którzy też rzeczywiście brali udział w jej działalności nie tylko przez ogłaszanie w jej wydawnictwach swoich prac, ale także przez czynny udział zwłaszcza w dorocznych walnych zgromadzeniach, odbywanych zwyczajnie w dniu 3 maja, tak symboliczne mającym znaczenie jako rocznica wielkiej konstytucji dawnej Rzeczypospolitej Polskiej z 3 maja 1791.

Po odbudowaniu po wielkiej wojnie Państwa Polskiego nie było więc potrzeby tworzenia nowej akademii; na podstawie nowego statutu z r. 1919, zatwierdzonego przez Naczelnika Państwa, ta dawna »Akademia Umiejętności w Krakowie« stała się tym, czym była faktycznie od początku swego istnienia: Polską Akademią Umiejętności, jedyną dla całej Rzeczypospolitej. W statucie z r. 1919 przeprowadzono zmiany, które okazały się konieczne ze względu na powstanie Państwa Polskiego: inny podział członków czynnych, a to tylko na krajowych i zagranicznych, pozostawiając grupę członków korespondentów jako obejmującą Polaków i obcych, a liczbę członków powiększono. W statucie tym przeprowadzono następnie jeszcze zmiany w latach: 1927, 1930, 1932 i 1937. Obok dalszego powiększenia liczby członków i podziału także korespondentów na krajowych i zagranicznych zmianą najważniejszą było utworzenie w r. 1930 nowego wydziału lekarskiego, za którego członków uznano wszystkich członków Akademii Nauk Lekarskich, która została założona po wojnie w r. 1920 w Warszawie, ale jeszcze nie rozwinęła szerszej działalności.

2. USTRÓJ

Polska Akademia Umiejętności pozostaje jako instytucja użyteczności publicznej pod opieką władz Państwa, w szczególności pod protektoratem Prezydenta Rzeczypospolitej, do którego należy zatwierdzanie wyborów na członków zagranicznych, zarówno czynnych jak korespondentów, prezesa, wiceprezesów i sekretarza generalnego. Składa się ona z czterech wydziałów: 1) filologicznego, do którego działalności należą nauki filologiczne, językoznawstwo, historia literatury, historia sztuki (wraz z archeologią) i etnografia, 2) historyczno-filozoficznego, zajmującego się także naukami społecznymi, politycznymi i prawnymi, 3) matematyczno-przyrodniczego i 4) medycznego. Członkowie dzielą się na cztery grupy: 1) czynnych krajowych, tj. mających obywatelstwo polskie, najwyżej po 27 w każdym wydziale, 2) czynnych zagranicznych, również po 27 na wydział, 3) korespondentów krajowych, po 36 na wydział i 4) korespondentów zagranicznych, po 14 na wydział. Razem więc liczyć Akademia może najwyżej członków 416, tj. po 108 czynnych krajowych i zagranicznych, 144 korespondentów krajowych i 56 korespondentów zagranicznych. Kandydatów na członków zgłaszać trzeba do 15 października każdego roku, przy czym każde zgłoszenie musi być podpisane przez trzech członków czynnych odpowiedniego wydziału. Następnego roku na posiedzeniu administracyjnym wydziału (zwykle w marcu) głosuje się nad kandydaturami; do wyboru trzeba większości trzech czwartych głosów, po czym dopiero dokonuje wyborów walne zgromadzenie (zwykle w czerwcu) większością dwóch trzecich głosów. Wyjątkowo mogą — poza uczonymi — zostać członkami osoby, których twórczość przyniosła chlubę Narodowi Polskiemu, potrzeba jednak do ich przedstawienia podpisu sześciu członków (dotąd nie było wypadku takiego wyboru).

Naczelną władzą Akademii jest walne zgromadzenie, złożone z wszystkich członków czynnych krajowych. Ono uchwala budżet i zatwierdza zamknięcia rachunkowe, rozporządza majątkiem, dokonuje wyborów członków, wyborów (na lat pięć) prezesa, dwóch wiceprezesów (z których jeden musi mieszkać w Warszawie), sekretarza generalnego i tegoż zastępcy, (na lat trzy) delegatów Akademii (spośród członków czynnych) w innych ośrodkach naukowych (Warszawa, Lwów) i członków komisji rewizyjnej, decyduje o kierunku prac Akademii i nadawaniu nagród. Corocznie zbierają się przynajmniej dwa walne zgromadzenia (w marcu i w czerwcu). Raz na rok odbywa się (po walnym zgromadzeniu w czerwcu) uroczyste posiedzenie publiczne z udziałem władz, poświęcone sprawozdaniu z czynności Akademii. Prowadzenie bieżących spraw Akademii należy do zarządu, składającego się z prezesa, wiceprezesów, sekretarza generalnego i jego zastępcy, dyrektorów, wicedyrektorów i sekretarzy wydziałów oraz delegatów dla innych ośrodków naukowych (razem obecnie 20 osób). Repre-

zentuje Akademię prezes, prowadzenie wszystkich spraw Akademii leży w rękach sekretarza generalnego.

Działalność zarządu ma charakter administracyjny, ale także i naukowy, o ile chodzi o wszelkie przedsięwzięcia ogólne Akademii, wykraczające poza zakres działalności wydziałów. Jemu podlegają komisje i komitety wspólne oraz Biblioteka, dwa Muzea: archeologiczne i fizjograficzne, i Gabinet rycin. Podlegają też zarządowi Komitety narodowe: astronomiczny, biologiczny, chemiczny, fizyczny, geodezyjno-geofizyczny i geograficzny.

Wydziały pozostają pod kierunkiem dyrektorów, a w ich zastępstwie wicedyrektorów, bieżące ich sprawy prowadzą sekretarze (Wydział matematyczno-przyrodniczy ma dwóch sekretarzy); wybierani są oni przez wydziały na lat trzy. Wydziały odbywają posiedzenia naukowe co miesiąc — poza wakacjami — oraz w razie potrzeby posiedzenia administracyjne zwyczajne lub tzw. ścisłe; do tych ostatnich należą sprawy budżetowe i wybory, a udział w nich mogą brać tylko członkowie czynni krajowi, gdy w innych posiedzeniach są równouprawnieni z nimi wszyscy członkowie czynni i korespondenci. Wydziałom podporządkowane są komisje i czasowe komitety powoływane przez nie dla badań i prac specjalnych.

W skład komisyj wchodzą członkowie Akademii, którzy zgłoszą swój udział, oraz współpracownicy wybierani przez komisje. Liczba współpracowników niektórych komisji jest bardzo znaczna. Na czele każdej komisji stoi przewodniczący, wybierany przez nią na lat trzy spośród członków Akademii, oraz z współpracowników również na lat trzy wybierany sekretarz; większe komisje mają specjalnych dyrektorów wydawnictw. Komisje mogą tworzyć oddziały w miastach, gdzie mieszka większa ilość członków Akademii.

Zarządowi Akademii podlegają Komisje: prehistoryczna, etnograficzna, do historii oświaty i szkolnictwa w Polsce i geograficzna oraz Komitety: Encyklopedii polskiej, Polskiego słownika biograficznego, Wydawnictw śląskich i inne, dorazowe.

Do Wydziału I przynależą Komisje: językowa, literacka, filologiczna, orientalistyczna, historii sztuki, oraz Komitety: Biblioteki pisarzów polskich, Słownika staropolskiego i Słownika łaciny średniowiecznej; do Wydziału II Komisje: historyczna, prawnicza, Atlasu historycznego Polski, historii wojskowości w Polsce, historii filozofii w Polsce, oraz Komitety: Kwartalnika Filozoficznego i Wydawnictwa źródeł do dziejów życia umysłowego w Polsce w dobie humanizmu.

Wydział matematyczno-przyrodniczy posiada bardzo szeroko rozbudowaną Komisję fizjograficzną, liczącą do 300 współpracowników, dzielącą się na cztery sekcje (geologiczna, botaniczna, zoologiczna i rolniczo-leśna) a prowadzącą prace w pięciu ośrodkach naukowych (Kraków, Lwów, Poznań, Warszawa i Wilno), Wydział lekarski Komisję antropologiczną, dwa te Wydziały wspólną Komisję dla historii medycyny i nauk matematyczno-przyrodniczych.

Istnieją nadto osobne komitety dla niektórych funduszy specjalnych Akademii i fundacji pod zarząd Akademii oddanych, a to: funduszu im. Władysława Józefa Fedorowicza (dla wydawania prac z zakresu rolnictwa, rozdawnictwa stypendiów dla studentów rolników), funduszu im. Pawła Tyszkowskiego (dla przyznawania subwencji, zwłaszcza na badania raka i chorób wenerycznych), fundacji im. Abrahamowiczów itd., w rozmaity sposób zorganizowane przez statuty tych funduszy i fundacji.

3. DZIAŁALNOŚĆ

W życiu naukowym Polski Akademia zajęła bardzo wybitne stanowisko — może znaczniejsze niż akademie w jakimkolwiek innym kraju, choć tamte były nieraz bez porównania bogatsze w środki materialne, od których w tak dużej mierze zależy możność badań naukowych i wydawnictw. Tłumaczy się to stosunkami politycznymi, wśród których przyszło żyć narodowi polskiemu po rozbiorach. Ucisk myśli polskiej w zaborach pruskim i rosyjskim, brak tamże uniwersytetów polskich, sprawił, iż w obu tych dzielnicach nauka i praca była bardzo utrudniona. Jakkolwiek mimo tych zapór, stawianych przez obce, wrogie rządy życiu i rozwojowi narodowemu, naukowa działalność w tych dzielnicach nie zamarła — nawet w Warszawie w niektórych działach (jak np. historia) wykazywała duży rozmach, a i w Poznaniu, choć słabo, tliło ognisko wiedzy — to jednak punkt ciężkości nauki przeniósł się w drugiej połowie w. XIX do zaboru austriackiego, gdzie w epoce konstytucyjnej (od r. 1867) warunki pracy naukowej były lepsze, do tych miast, w których istniały polskie uniwersytety (Kraków, Lwów), zwłaszcza do Krakowa, gdzie obok uniwersytetu oparciem dla tych prac badawczych i wydawniczych stała się Akademia Umiejętności. A posiadała ona dzięki ofiarności społeczeństwa, jak o tym jeszcze niżej będzie mowa, możność zadośćczynienia potrzebom nauki.

Obraz działalności Akademii od chwili jej utworzenia daje co roku jej sekretarz generalny w sprawozdaniu na publicznym posiedzeniu; sprawozdanie to drukowane jest następnie w Roczniku Akademii Umiejętności (od r. 1873), który nadto zawiera przemówienie prezesa na tymże posiedzeniu, wykaz składu Akademii, wydawnictw w ciągu roku ogłoszonych, wymiany wydawnictw z akademiami i towarzystwami naukowymi oraz krótkie zestawienie dochodów i wydatków. Nadto ogłasza Akademia po polsku miesięczne Sprawozdania z czynności i posiedzeń (od r. 1890, dotąd tomów 42), zawierające streszczenia prac przedstawianych na wszystkich wydziałach i sprawozdania z posiedzeń komisyj.

Odpowiednikiem dla informacji zagranicy jest (od r. 1889) Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres (dotąd tomów 127), podający w językach obcych (angielskim, francuskim,

niemieckim lub włoskim) streszczenia ważniejszych prac, przedstawianych na wydziałach i w komisjach, a ogłaszany od r. 1891 osobno dla Wydziałów filologicznego i historyczno-filozoficznego (de la Classe de Philologie et de la Classe de Philosophie et d'Histoire), osobno zaś dla Wydziału matematyczno-przyrodniczego (de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles, od r. 1889) i dla Wydziału lekarskiego (de la Classe de Médecine, od r. 1930). Dla szybszego podawania zagranicy wiadomości o pracach, przedstawianych na Wydziale matematyczno-przyrodniczym, od r. 1929 ogłaszać zaczęto miesięczne: Comptes Rendus Mensuels des séances de la Classe des Sciences Mathématiques et Naturelles, zawierające kilkudziesięciowierszowe streszczenia prac przedstawianych na Wydziale; za przykładem tego Wydziału poszedł także Wydział lekarski od r. 1930 (Comptes Rendus Mensuels des séances de la Classe de Médecine).

Prace, przedstawiane w Akademii i przyjęte do druku, znajdują pomieszczenie bądź w periodycznych wydawnictwach wydziałów, komisyj i komitetów, bądź też w osobnych dziełach. Każdy z wydziałów wydaje Rozprawy, zawierające prace z zakresu jego działalności, a więc z kilku działów nauki, nieraz bardzo obszerne; Wydział filologiczny ogłosił dotąd tomów 65 Rozpraw, Wydział historyczno-filozoficzny 69 tomów, Wydział matematyczno-przyrodniczy 71 tomów, Wydział lekarski 5 tomów.

Wyniki dotychczasowe prac Akademii według działów przedstawiają się następująco:

Wydawnictwa ogólne. Na kilka lat przed wojną światową postanowiła Akademia podjąć wydawnictwo Encyklopedii polskiej, mające w 19 działach przedstawić w syntetycznych gruntownych opracowaniach całość kultury polskiej. W r. 1912 ukazały się pierwsze dwa tomy, jeden poświęcony »Początkom kultury słowiańskiej«, drugi dający obraz »Geografii fizycznej ziem polskich i charakterystyki fizycznej ludności«, w r. 1915 dwa tomy, omawiające »Język polski i jego historię«. Wojna utrudniła dalszą pracę, dopiero w r. 1918 ukazały się dwa tomy, poświęcone »Dziejom literatury pięknej w Polsce«; wobec wyczerpania nakładu podjęto wydanie nowe, znacznie przerobione (1935). Następnie opracowano, również w dwóch dużych tomach, »Historię polityczną Polski« na razie od w. X do r. 1775 (1920, 1923). Gotowy jest dalszy tom, poświęcony »Prehistorii«, w dużej mierze przygotowany tom o »Obyczaju« w przeszłości jak i w dobie obecnej, jako następny przewiduje się tom »Historii wojskowości polskiej«.

Po Towarzystwie Naukowym Krakowskim przejęła Akademia (od tomu II, 1874) wielkie wydawnictwo Bibliografii polskiej, zainicjowane przez *Karola Estreichera*, a po jego śmierci kontynuowane przez *Stanisława Estreichera*. Pierwsze tomy objęły bibliografię chronologiczną druków polskich i w Polsce wydawanych do r. 1880, następne (od tomu XII) biblio-

PRAWNO

grafię alfabetyczną, opracowywaną z wielką dokładnością, druków od w. XV do końca XVIII stulecia. Mniej więcej co dwa lata ukazuje się nowy tom. Ostatni tom XXXII, wydany w r. 1938, doprowadził ten wielki inwentarz polskiej produkcji piśmienniczej do litery *W*, tak że niedługo dobiegnie ta praca do końca.

Ostatnim z tych wielkich ogólnych wydawnictw Akademii jest Polski słownik biograficzny, którego brak bardzo się dawał nauce polskiej odczuwać. Po kilku latach przygotowań wyszedł w r. 1935 tom I, w r. 1938 ukończył się tom IV, doprowadzony do początku litery *D*. Całość ma objąć w 20 tomach 20.000 życiorysów wybitnych Polaków ze wszystkich wieków (ale tylko już nieżyjących) oraz obcych, którzy na ziemi polskiej dla Polski działali. Słownik wychodzi zeszytami (5 zeszytów rocznie po 96 stron dwukolumnowego tekstu). Współpracowników, rozsianych po całym obszarze Rzeczypospolitej oraz za jej granicami, liczy to wydawnictwo około 500, co zapewnia opracowanie życiorysów przez ludzi najodpowiedniejszych.

ZJAZDY NAUKOWE. Akademia jako całość dawała inicjatywę i urządzała zjazdy naukowe, które były przeglądem pracy naukowej i kreśliły programy prac na przyszłość. Tak urządziła Akademia w r. 1880 zjazd ku uczczeniu 400. rocznicy śmierci wielkiego historyka Polski Jana Długosza, w r. 1884 zjazd w 350. rocznicę śmierci największego poety Polski z epoki przedrozbiorowej, Jana Kochanowskiego, w r. 1905 zjazd im. pierwszego wielkiego prozaika polskiego Mikołaja Reja, wreszcie w r. 1930 najświetniejszy z tych zjazdów, przy udziale cudzoziemców, który zebrał około 1.000 uczestników, zajmujących się kulturą Polski wieku XVI, również im. Jana Kochanowskiego, w 400. rocznicę jego urodzin. Z dyskusji na zjazdach wyszło wiele pomysłów nowych prac; pozostały po nich jako trwały dorobek naukowy drukiem przez Akademię ogłoszone protokoły wraz z referatami; jako rezultat ostatniego z tych zjazdów wydano nadto obszerny tom wybranych referatów, dających całokształt wiedzy o kulturze Polski w. XVI pod tytułem: Kultura staropolska (1931), oraz *K. Piekarskiego* bibliografię druków J. Kochanowskiego.

FILOZOFIA. Prace o filozofii pomieszczano w Rozprawach Wydziału historyczno-filozoficznego i Bulletinie *(M. Straszewskiego, W. Lutosławskiego,* ks. *Fr. Gabryla, Wł. Heinricha,* ks. *K. Michalskiego, L. Chmaja, A. Krokiewicza* itd.*)*; ożywiła się działalność w tym zakresie zwłaszcza w w. XX. Z większych prac ogłoszono: ks. *St. Pawlickiego*: Historia filozofii greckiej (2 tomy, 1890 i 1903), ks. *Fr. Gabryla*: Metafizyka ogólna czyli nauka o bycie (1903), *W. Rubczyńskiego*: Zarys etyki (1916), *Wł. Heinricha*: Psychologia uczuć (1907) i Travaux du laboratoire de psychologie expérimentale de l'Université de Cracovie (1923), *J. Metallmana*: Determinizm nauk przyrodniczych

(1934) oraz *Z. Zawirskiego*: Evolution de la notion du temps (1936). W r. 1911 utworzono osobne Archiwum do badania historii filozofii w Polsce (dotąd tomów 6), w którym pomieszcza się głównie materiały, jak: Rationale operum divinorum Mateusza z Krakowa (wyd. *W. Rubczyński*), korespondencje filozofów (Trentowskiego) itd. W r. 1922 zaczął wychodzić Kwartalnik Filozoficzny (dotąd 15 tomów), zawierający mniejsze rozprawy oraz recenzje. Podjęto też (od r. 1931) serię tłumaczeń filozofów greckich (Arystotelesa: Ustrój polityczny Aten, Sekstusa Empirykusa: Zarysy Pirrońskie), osobno wydano Platona Rzeczpospolitą.

Językoznawstwo i filologia polska. Założenie Polskiej Akademii Umiejętności zbiegło się mniej więcej z ogólnym rozkwitem lingwistyki, jaki nastąpił około r. 1870 po wybitnym uściśleniu jej metod przez tzw. »młodogramatyków«. Ogniskiem prac w tym duchu prowadzonych stał się Kraków i jego Akademia, dokąd prócz zaczynającej się tworzyć koło *L. Malinowskiego* pierwszej w Polsce jednolitej uniwersyteckiej szkoły lingwistycznej zwracali się też ze swymi pracami rozprószeni uczeni, jak *J. Baudouin de Courtenay*, filolog-wydawca *W. Nehring*, polonista-gramatyk *A. A. Kryński*. W pierwszym okresie zajmowano się przede wszystkim zbieraniem materiałów teraz dopiero naukowo ujmowanych, pomieszczanych głównie w Sprawozdaniach Komisji językowej (od r. 1880 do r. 1894, tomów 5). Były to ścisłe opisy dialektyczne *L. Malinowskiego* i jego uczniów (*J. Bystronia, Sz. Matusiaka, R. Zawilińskiego* i i.), wyłącznie z południowej Polski, i inne na ten wzór, jako też nadsyłane z różnych stron Polski materiały. W tej epoce wydała Akademia »Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego« *S. Ramułta* (1893, dziś przestarzały, ale punkt wyjścia wszystkich późniejszych badań) i 6-tomowy »Słownik gwar polskich« *J. Karłowicza* (1900—11). Rozpoczęto też prace nad historią języka polskiego, zwłaszcza przez ogłaszanie starych jego zabytków, wydawanych przez *L. Malinowskiego*, np. Modlitwy Wacława (1875 i 1887), Ewangelia św. Mateusza (1895), Kazania Paterka (1880), przez *W. Nehringa* Kazania gnieźnieńskie (1897), przez *St. Ptaszyckiego* Modlitewnik dla kobiet z XVI w. i liczne *A. Brücknera*. Wydano też wtedy »Słownik synonimów polskich« opracowany przez ks. *A. Krasińskiego* (1885, 2 tomy). Z rzadszych w tym czasie rozpraw konstrukcyjnych wymienić trzeba prace składniowe *J. Bystronia*, porównawcze *G. Blatta*, a zwłaszcza pod sam koniec w. XIX *J. Rozwadowskiego*, wreszcie *J. Baudouina de Courtenay*: Próba teorii alternacji fonetycznych (1894), która się w w. XX stała podstawą bardzo poważnej dziś w świecie szkoły fonologicznej. W tym też czasie *L. Malinowski* a następnie *J. Baudouin* położyli podwaliny pod metodyczne przygotowanie materiałów do Słownika staropolskiego. W następnym okresie, już w w. XX, w którym kierunek tych prac objął w Akademii *J. Rozwadowski*, rozpoczęto wydawać: Materiały i prace Komisji językowej (1901—18, tomów 8), potem Prace Komisji językowej (od r. 1917, do dziś tomów 26),

nadto subwencjonowane przez Akademię: Rocznik Slawistyczny (od r. 1907, tomów 13), i półpopularny Język Polski (od r. 1914, tomów 23), które posłużyły za wzór dla podobnych wydawnictw w innych krajach słowiańskich. *Rozwadowski* przez pracę: Szkic wymowy (fonetyki) polskiej (1901) dał początek rozkwitowi polskiej fonetyki opisowej (całokształt jej przedstawił *T. Benni* w Encyklopedii polskiej, 1915), dał też nowe wzory filologiczne i dialektologiczne, w Języku Polskim ogłaszał artykuły ogólnojęzykowe (np. O zjawiskach i rozwoju języka), w Akademii liczne inne: fonetyczne, gramatyczne i etymologiczne słowiańskie, łacińskie, greckie, cygańskie, syntetyczną »Historyczną fonetykę języka polskiego« w Encyklopedii polskiej (1915).

Polską gramatykę historyczną reprezentował głównie *J. Łoś*; ogłosił z tego zakresu szereg prac w Rozprawach Wydziału I, z których najważniejsze pierwsze w Polsce ujęcie historycznej składni jako całość w Encyklopedii (1915), oraz wydał sporo mniejszych zabytków staropolskich. Z licznych nowych prac nad historią polszczyzny wymienić trzeba *W. Taszyckiego*: Najdawniejsze polskie imiona osobowe (1930) i *W. Kuraszkiewicza*: Studia nad nosówkami (w Rozprawach, 1932). Ogłoszono też w reprodukcjach Biblię szaroszpatacką (tzw. królowej Zofii, 1930) i Kazania świętokrzyskie (1934). W r. 1923 ogłoszono zbiorową »Gramatykę języka polskiego«, opracowaną przez *T. Benniego, J. Łosia, K. Nitscha, J. Rozwadowskiego* i *H. Ułaszyna*.

Dialektologią polską zajmował się głównie *K. Nitsch*, dając opisy języka całych prowincji: Pomorza, Prus Wschodnich, Śląska, wreszcie obraz polskiego języka ludowego jako całości (1915, w Encyklopedii; 1923, w Gramatyce zbiorowej). Zaczął też specjalne wydawnictwo: Monografie polskich cech gwarowych (od r. 1916, nrów 6). Wielkim wydawnictwem jest *M. Małeckiego* i *K. Nitscha* Atlas językowy polskiego Podkarpacia (1934), rejestrujący na 500 tablicach zapisy z 40 miejscowości; początek to takiego atlasu całej Polski. Z badań nad językiem Kaszubów wymienić trzeba *M. Rudnickiego*: Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego oraz ogromny tom »Tekstów kaszubskich«, opracowanych przez *F. Lorentza* (1924). Niedawno (1936) wyszła »Składnia opisowa współczesnej polszczyzny kulturalnej« *Z. Klemensiewicza*.

Z zakresu języków słowiańskich ogłaszano teoretyczne prace akcentowe *T. Lehra-Spławińskiego*, terenowe prace dialektyczne *M. Małeckiego* i inne.

Filologia klasyczna była i jest silnie reprezentowana w Rozprawach Wydziału filologicznego; pomieszczone tam zostały liczne rozprawy po łacinie pisane *K. Morawskiego, L. Ćwiklińskiego, L. Sternbacha* itd. Stworzono nadto specjalne wydawnictwo Przekładów z literatury starożytnej (od r. 1906: Tragedie Eurypidesa, 3 tomy, tł. *J. Kasprowicz*, Plauta Komedie, 4 tomy, tł. *G. Przychocki* itd.). Podjęto pełne wydanie Pism Grzegorza z Nazjansu, już rozpoczęte. Wreszcie utworzono (w r. 1917) osobne Archi-

wum filologiczne (dotąd 15 tomów) i specjalne Meletemata Patristica, podające rozprawy *J. Sajdaka i T. Sinki,* tyczące się krytyki tekstu Grzegorza z Naziansu i jego scholiastów (od r. 1914, zeszytów 3). Osobno wydano sześciotomową »Historię literatury łacińskiej« *K. Morawskiego* (1922), i »Tragodumenon libri tres« *T. Zielińskiego* (1925), »Literaturę grecką« *T. Sinki* (tom I w dwóch ogromnych częściach, 1932), »Historiografię grecką« *St. Witkowskiego* (3 tomy 1930), z racji rocznicy Wergiliusza ogłoszono Commentationes Vergilianae (1930), z racji rocznicy Horacego zbiorowe Commentationes Horatianae (1935), niedawno *S. Skiminy*: Etat actuel des études sur le rythme de la prose grecque (1937).

Literatura polska. Dla wydobycia z zagłady lub zapomnienia cenniejszych utworów piśmiennictwa staropolskiego podjęła Akademia już w r. 1889 systematyczne ich przedruki bądź z rękopisów, bądź z rzadkich druków w osobnym wydawnictwie: Bibliotece pisarzów polskich; dotąd ogłoszono 86 tomów. Ponadto niejeden ciekawy tekst lub pisarz znalazł pomieszczenie w Archiwum do dziejów literatury i oświaty (od r. 1878, tomów 19). Wyjątkowo wydano też niektóre dzieła osobno, a to *M. Reja*: Zwierciadło (2 tomy, 1914), *K. Brodzińskiego*: Nieznane poezje (1910), podobiznę autografu III części Dziadów *Mickiewicza* (1925), ostatnio (1936—7) 3 tomy pamiętnika *T. T. Jeża*: Od kolebki przez życie. Prace o literaturze polskiej mniejszych rozmiarów mieściły się przeważnie początkowo w Pamiętniku Akademii Umiejętności, następnie w Rozprawach Wydziału I. Z czasem obszerniejsze dzieła zaczęto wydawać osobno. Dzięki źródłom i opracowaniom ogłoszonym przez Akademię zbadana została naukowo przeważna część piśmiennictwa staropolskiego. Odkryto piśmiennictwo średniowieczne, głównie dzięki rozprawom *A. Brücknera* zamieszczanym w Rozprawach. Najwięcej jednak zrobiono dla zbadania literatury doby humanizmu i reformacji. Wydawnictwo Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae latinorum usque ad Ioannem Cochanovium (od r. 1887, tomów 6) przyniosło zbiorowe wydania krytyczne najstarszych poetów humanistycznych. Dzieła *K. Morawskiego*: Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego (2 tomy, 1900, także po francusku) i monografie o Andrzeju Patrycym Nideckim (1884) i Jakubie Górskim (1893) objęły dzieje humanizmu uczonego. Nowoczesna wiedza o Mikołaju Reju polega głównie na wydawnictwach Akademii, które przyniosły przedruki jego dzieł i najwybitniejsze opracowania *I. Chrzanowskiego, T. Sinki, W. Bruchnalskiego* i monografię *A. Brücknera* (1905). Piśmiennictwo reformacji i kontrreformacji wydobyte zostało i ocenione przede wszystkim w monografiach wydawanych odrębnie przez Akademię, dość wymienić następujące: *H. Merczynga* o Szymonie Budnym (1913), *St. Kota* o Andrzeju Fryczu Modrzewskim (1919), *K. Górskiego* o Grzegorzu Pawle z Brzezin (1929), *K. Kolbuszewskiego* o postyllografii

w. XVI i XVII (1920), *T. Grabowskiego* o literaturze ariańskiej (1908), oraz o Piotrze Skardze na tle literatury katolickiej (1913), *J. Tretiaka* o Skardze (1912), *L. Chmaja* o Marcinie Ruarze oraz o Samuelu Przypkowskim (1927). Pisarze polityczni w. XVI mają dotąd jedyny pełny zarys w monografii *St. Tarnowskiego* (1886). Do wykrycia nieznanej twórczości literackiej w. XVII przyczyniły się wydania tekstów oraz prace *A. Brücknera* i *J. Czubka*. Dzieje teatru w Polsce były przedmiotem kilku rozpraw *St. Windakiewicza*, dzieje nowożytnej tragedii opracował *M. Szyjkowski* (1920), który ogłosił ponadto kilka rozpraw, wyjaśniających wpływy obce na literaturę polską w dobie oświecenia i wczesnego romantyzmu. Literatura w. XIX, budząca szersze zainteresowanie poza kołami ściśle naukowymi i znajdująca chętnych nakładców prywatnych, mniejszą grą rolę wśród wydawnictw Akademii. Ale i z tej dziedziny wydano kilka dzieł, które pobudzająco podziałały na badania historyczno-literackie, np. o Mickiewiczu *J. Tretiaka*: Mickiewicz w świetle nowych źródeł (1917), *K. Wojciechowskiego*: Pan Tadeusz a romans Waltera Scotta (1919), o Słowackim *J. Tretiaka* monografia 2-tomowa (1904), *Wł. Folkierskiego*: Od Chateaubrianda do Anhellego (1934), *J. Ujejskiego*: Główne idee w Anhellim (1916), o Krasińskim monografia *St. Tarnowskiego* (wyd. 2 rozszerzone, 2 tomy, 1912), o Zaleskim *J. Tretiaka* (3 tomy, 1911—14), o komediach Fredry *I. Chrzanowskiego* (1917), o Mochnackim *St. Szpotańskiego* (1910), o antyku Wyspiańskiego *T. Sinki* (1916). Dzieje krytyki literackiej w Polsce w dobie pseudoklasycyzmu i romantyzmu opracował *T. Grabowski* (1918, 1931).

Całość przedstawienia dziejów literatury ujęto w 2 tomach Encyklopedii Polskiej (zob. str. 7).

Oświata i szkolnictwo. Założone w r. 1878 Archiwum do dziejów literatury i oświaty obok materiałów literackich pilnie wydobywało na jaw ciekawsze źródła do dziejów szkół, czytelnictwa, księgarstwa, drukarstwa, podróżnictwa i studiów zagranicznych. Obok tego także osobno wydawano cenniejsze materiały. Od r. 1929 stworzono specjalne Archiwum do dziejów oświaty i szkolnictwa w Polsce (dotąd 5 tomów). Stale poświęcano uwagę chlubie oświaty polskiej, Uniwersytetowi Jagiellońskiemu, tak np. wydano spisy wykładów z w. XV—XVI (Liber diligentiarum, wyd. *Wł. Wisłocki*, 1886), uchwały całego Uniwersytetu (Conclusiones Universitatis Crac.) z lat 1441—1589 (wyd. *H. Barycz*, 1936), akta sądów rektorskich z lat 1469—1580 (Acta rectoralia, wyd. *Wł. Wisłocki* i *St. Estreicher*, 1893—1909), korespondencję Jana Śniadeckiego z lat 1780—7 (wyd. *L. Kamykowski*, 1932). Aby dać wyraz wdzięczności za korzyści, jakie młodzież polska wynosiła w w. XIII—XVII ze studiów w Padwie, zorganizowała Akademia na jubileusz Uniwersytetu Padewskiego w r. 1922 zbiorowe Omaggio all' Università di Padova. Dziesięć tomów Archiwum filomatów (1913—34) przyniosło

nieznane źródła do atmosfery kulturalnej, literackiej i politycznej Uniwersytetu Wileńskiego w dobie jego rozkwitu. Jędrzejowi Śniadeckiemu poświęcił 2-tomowe dzieło *A. Wrzosek* (1910). Relacje Głuszyńskiego, tudzież Korespondencja Metternicha w sprawie Uniwersytetu Krakowskiego (wyd. *W. Bobkowska*, 1933) oświetliły sytuację szkolną w dobie Królestwa Kongr. i Rzplitej Krakowskiej. Dzieło *W. Bobkowskiej*: Nowe prądy w szkolnictwie polskim na początku w. XIX (1928) zbadało kierunki ideowe i ducha wewnętrznego szkoły polskiej. *J. Hulewicz* omówił sprawę wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w w. XIX (1938).

Dla zgromadzenia materiałów, wyjaśniających stosunki kulturalne Polski z krajami Zachodu, stworzono Komitet źródeł do dziejów życia umysłowego Polski w dobie humanizmu. W tych Źródłach gromadzi się wszelkie ślady studiów, podróży, korespondencji i stosunków o charakterze kulturalnym, naukowym i artystycznym Polaków z Włochami, Francją, Szwajcarią, Belgią, Holandią, Anglią i Niemcami od wieków średnich do w. XVII włącznie. Na podstawie zgromadzonych wyciągów, odpisów i fotografii z archiwów i bibliotek zagranicznych, sporządzonych przez *St. Kota* od roku 1912, uzupełnianych ekscerptami ze zbiorów i wydawnictw krajowych, powstała ogromna kartoteka osób, pozostających w jakiejkolwiek łączności kulturalnej z Zachodem we wspomnianej epoce.

Filologia nowożytna otrzymała dopiero niedawno (w r. 1930) dla siebie specjalne wydawnictwo: Archiwum neofilologiczne, zawierające prace romanistyczne i germanistyczne (dotąd 2 tomy). Ale już przedtem ogłaszano prace z tego zakresu w Rozprawach, osobno zaś *M. Zdziechowskiego:* Byron i jego wiek (2 tomy, 1894, 1897), *R. Dyboskiego*: Literatura i język średniowiecznej Anglii (1910), *M. Szyjkowskiego*: Myśl Rousseau'a w Polsce XVIII w. (1913) i Schiller w Polsce (1914), *Wł. Tarnawskiego*: O polskich przekładach dramatów Szekspira (1914), *Wł. Folkierskiego*: Entre le classicisme et le romantisme (1925). Z materiałów wydano »Wörterbuch der deutschen Mundart von Wilamowice« (2 tomy, wyd. *S. Mojmir* i *A. Kleczkowski*; 1930, 1936).

Filologia orientalna. Przez długie lata nauka o Wschodzie nie miała żadnego specjalnego wydawnictwa. Przygodnie tylko ukazywały się materiały, zbierane głównie przez naszych emigrantów politycznych, którzy ze Wschodem spotykali się na wygnaniu, jak np. Słownik narzeczy ludów kamczackich, wydany przez *J. Radlińskiego* ze zbiorów *B. Dybowskiego* (1891—1895) lub Materials for the Study of the Ainu Language and Folklore *Br. Piłsudskiego* pod nadzorem *J. Rozwadowskiego* (1912). Zwrot ku lepszemu nastąpił z chwilą założenia Komisji orientalistycznej w r. 1918, która w swoich Pracach objęła wszystkie działy orientalistyki, łącznie z afrykanistyką. W ciągu dwudziestoletniego istnienia wydała Komisja 33 prace. Wśród nich przewagę

mają prace z zakresu turkologii i indianistyki, które to działy są obecnie w Polsce najlepiej rozwinięte. Szczególny nacisk położono na badania żywiołów wschodnich na ziemiach Polski (prace z zakresu języka karaimskiego i cygańskiego).

Poza Komisją wydano w serii podręczników »Gramatykę sanskrycką« *A. Gawrońskiego* (1932).

ETNOGRAFIA I ETNOLOGIA. W zakresie etnografii najpilniejszą potrzebą w chwili, gdy Akademia rozpoczynała swoją działalność, było zbieranie i umiejętne opisywanie zanikających obyczajów ludowych. Zadaniu temu odpowiedziała Akademia, dopomagając do ukończenia monumentalnego wydawnictwa *Oskara Kolberga:* Lud, jego zwyczaje i sposób życia. Z pomocą Akademii wyszło kilkanaście tomów tego dzieła (seria V), po części opracowanych jeszcze przez samego autora, po części — po jego śmierci — przez *S. Udzielę, St. Zdziarskiego, I. Kopernickiego* i *J. Tretiaka*, a w ten sposób utrwalono najważniejszy materiał ludoznawczy zarówno z etnograficznego obszaru polskiego, jak z kresów dawnej Rzeczypospolitej (Pokucie, Chełmskie, Wołyń). Dopełnieniem tej olbrzymiej pracy były prace poświęcone zebraniu i uporządkowaniu materiału etnograficznego lokalnego, jak np. *J. Świątka:* Lud nadrabski (1893) lub 4 zeszyty Ubiorów ludu polskiego (wyd. *Wł. Tetmajer* i *W. Eliasz-Radzikowski*, 1898—1909). Materiały etnograficzne, ogłaszane przez Akademię, nie ograniczały się do obszaru etnograficznego polskiego, ale uwzględniały w szerokiej mierze także inne ludy na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej zamieszkałe; należy np. wskazać na zebrane przez *A. Juszkiewicza* (a opracowane bliżej przez *O. Kolberga, I. Kopernickiego, Z. Noskowskiego* i *J. Baudouina*): Pieśni ludowe litewskie (1900), *M. Federowskiego*: Lud białoruski na Rusi litewskiej (3 tomy, 1877—1903), *J. Talko-Hryncewicza*: Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi południowej (1893). Zwróciła też Akademia wcześnie uwagę na ten zapomniany zakątek ziemi polskiej, jakim były przed wojną ziemie śląskie, poświęcając ich obyczajowi dwie prace (*L. Malinowskiego* i *O. Kolberga* w oprac. *S. Udzieli*).

Już w r. 1896 okazała się potrzeba przedsięwzięcia osobnego wydawnictwa, które by skupiało drobniejsze prace, poświęcone obyczajowi ludowemu. W tym celu od r. 1896 w Materiałach antropologiczno-archeologiczno-etnograficznych drugą część każdego tomu tego wydawnictwa przeznaczono na publikację materiałów etnograficznych, następnie drukowano je w Pracach i materiałach antropologicznych, archeologicznych i etnograficznych (zob. str. 15). Zebranie i wydanie tych prac ocaliło w ostatniej niemal chwili znajomość dawnej postaci ginącego obyczaju ludowego. Wreszcie w r. 1927 wyodrębniono jako osobny dział: Prace Komisji etnograficznej (dotąd 16 zeszytów, z których każdy zawiera odrębną pracę z zakresu etnografii) i pomieszczać w nich zaczęto także opracowania zagadnień etnograficznych.

Z większych opracowań ogłoszono w tych wydawnictwach lub też publikacjach Wydziału: *F. Brzozowskiego*: Przysłowia polskie (1896), *St. Ciszewskiego*: Kuwada (1906) oraz Ognisko (1904), obie prace oparte na szerokiej porównawczej podstawie, *J. Bystronia*: Zwyczaje żniwiarskie w Polsce (1916), Słowiańskie obrzędy rodzinne (1916) oraz Przysłowia polskie (1933), *B. Zaborskiego*: O kształtach wsi w Polsce (1927), *K. Zawistowicz-Kintopfowej*: Zawarcie małżeństwa przez kupno w obrzędach weselnych (1929), *P. Caramana*: Obrzęd kolędowania u Słowian i Rumunów (1933), *W. Kubijowicza*: Życie pasterskie w Beskidach Magurskich (1927), *H. Biegeleisena*: Lecznictwo ludu polskiego (1929); osobno ogłasza się duże dzieło *K. Moszyńskiego*: Kultura ludowa Słowian (tom I i tomu II część I, 1929—34), które jest pierwszym wielkim obrazem rozwoju kultury materialnej i umysłowej ludów słowiańskich w ogóle a ludu polskiego w szczególności. W r. 1934 rozpoczęto druk Atlasu kultury ludowej w Polsce (wyd. *K. Moszyński*, 3 zeszyty).

Na pograniczu etnografii i dziejów sztuki stoi *Wł. Matlakowskiego*: Budownictwo ludowe na Podhalu (1892) oraz praca *S. J. Gąsiorowskiego* Le problème de la classification ergologique et la relation de part à la culture materielle (1936). Zestawieniu całości polskiego dorobku naukowego na polu etnografii poświęcone zostało duże dzieło *Fr. Gawełka*: Bibliografia ludoznawstwa polskiego (1914).

PREHISTORIA. Prace z tego zakresu pomieszczano od r. 1877 w Zbiorze wiadomości do antropologii (18 tomów), potem od r. 1896 w Materiałach antropologiczno-archeologicznych i etnograficznych (14 tomów, do r. 1919), i Pracach i materiałach antropologicznych, archeologicznych i etnograficznych (4 tomy, 1920—7); w r. 1927 wydzielono z nich Prace Komisji antropologii i prehistorii (5 zeszytów), aż ostatecznie wyodrębniono je w osobnych Pracach prehistorycznych (t. I, 1931) i Materiałach prehistorycznych (t. I, 1934). Nadto ogłoszono z osobna większe prace: *J. N. Sadowskiego*: Wykaz zabytków prehistorycznych na ziemiach polskich z. 1, Porzecze Warty i Baryczy (1877), *G. Ossowskiego*: Zabytki przedhistoryczne ziem polskich, seria I z. 1—4 (1879—88) oraz Wielki kurhan ryżanowski (1888).

Bardzo dużo wysiłków włożono w badania terenowe, prowadzone, oprócz najbliższych stanowisk, nawet na najdalszych kresach ziem Polski, a szczególnie w Prusach Wschodnich, na Pomorzu, Litwie i Ukrainie. Z chwilą odzyskania niepodległości i stworzenia państwowej ochrony zabytków przedhistorycznych badania terenowe z ramienia Akademii odbywają się głównie w województwie krakowskim, kieleckim i zachodniej części województwa lwowskiego; zbadano osady neolityczne w Książnicach koło Pińczowa, Modlnicy pod Krakowem, większe cmentarzyska ciałopalne kultury tzw. łużyckiej w Prokocimiu i Mogile koło Krakowa, Żabnie koło Tarnowa, Zarzeczu koło Niska itd. Zdołano już po wojnie uratować z licznych przypadkowo odkrywanych stanowisk szereg zabytków, w tym kilka bogatych

skarbów brązowych (Sokolina koło Pińczowa). Z dalszych województw z ramienia Komisji antropologii i prehistorii prowadzono w ostatnim dziesięcioleciu badania w Małopolsce wschodniej, na Wołyniu i w wojew. łódzkim.

Szczególną uwagę w badaniach położono na zaniedbany dotąd dział badań grodziskowych. Przeprowadzono inwentaryzację i objazd grodzisk w województwie krakowskim, wykonano kartotekę grodzisk z tegoż województwa z planikami, co dało możność roztoczenia baczniejszej opieki nad grodziskami w porozumieniu z urzędem konserwatorskim. Prócz tego staraniem Komisji zbadano częściowo grodzisko w Piekarach pod Krakowem, pochodzące z w. XIII—XIV, głównie tytułem próby. W r. 1933 podjęto prace nad rozkopaniem kopca Krakusa dla rozświetlenia zagadki tego pomnika zamierzchłej przeszłości i początków Krakowa. Jest to jedna z największych robót archeologicznych wykonanych pod egidą Akademii. Praca trwała cztery lata; po zdjęciu górnej części i wybraniu szerokiego leja przekopano resztę ćwiartkami aż do skalistego podłoża, pozostawiając dolny pierścień u podstawy kopca. W wyniku tych badań stwierdzono stanowczo, że wbrew legendzie kopiec ten nie jest mogiłą, lecz sztucznym, niezwykle starannie wykonanym nasypem dla innych celów (religijnych, sądowych), a według wszelkiego prawdopodobieństwa usypany został między w. V a VII po Chr. Obecnie trwają już prace nad usypaniem kopca dla przywrócenia mu pierwotnej sylwety. W ostatnich czasach wznowiono prace nad badaniem najstarszych śladów pobytu człowieka i dokonano kilku niezmiernie ważnych odkryć z tej epoki (paleolitu) na terenie Krakowa i jego najbliższych okolic (Sowiniec).

GEOGRAFIA. Prace z tego zakresu ogłaszano w Rozprawach Wydziału matematyczno-przyrodniczego i filozoficznego; wymienić z nich należy badania *I. Domeyki* nad budową Kordylierów Chilijskich, *A. Rehmana* z zakresu geografii ziem polskich i nad geobotanicznymi stosunkami południowej Afryki, *E. Romera* nad epoką lodową w Tatrach oraz nad opadami krajów karpackich, klimatem Polski i topografią gór Sichota-Alin, prace *L. Sawickiego* o morfologii różnych części Europy, Azji i Afryki, *J. Smoleńskiego* o morfologii ziem polskich, *Fr. Bujaka* o średniowiecznych mapach żeglarskich. Dopiero w związku z niedawnym rozwojem nauk geograficznych powołano (w r. 1931) do życia specjalne wydawnictwo z tego zakresu: Prace Komisji geograficznej (dotąd 4 tomy). Osobno ogłoszono *A. Rehmana*: Ziemie dawnej Polski i sąsiednich krajów słowiańskich pod względem fizyczno-geograficznym (2 tomy, 1895). — Syntezę geografii fizycznej Polski ujęto w Encyklopedii Polskiej (zob. str. 7).

GEOGRAFIA HISTORYCZNA POLSKI. Już w r. 1904 ukazał się — z zasiłkiem Akademii — przez *A. Jabłonowskiego* przygotowany dział II Atlasu historycznego Polski, obejmujący kartograficzne przedstawienie ziem ruskich, należących do Rzeczypospolitej Polskiej, w epoce przełomu w. XVI—XVII.

Nawiązując do tej myśli, powołano z inicjatywy *W. Semkowicza* w r. 1921 do życia Komisję Atlasu historycznego Polski; pracę zorganizowano we wszystkich ośrodkach naukowych, a więc w Krakowie, Warszawie, Lwowie, Poznaniu, a niedawno w Toruniu, Łodzi i Wilnie. Dotąd ogłoszono: Mapę województwa krakowskiego z doby Sejmu Czteroletniego (1788—92), zbiorowo opracowaną jako mapę szczegółową (w skali 1:200.000, pod kierunkiem *Wł. Semkowicza*), oraz Mapę Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie w. XVI jako mapę przeglądową (w skali 1:1,600.000, opracowaną przez *J. Jakubowskiego*). Nadto wydaje się opracowania zagadnień geograficzno-historycznych jako Prace Komisji Atlasu historycznego Polski (dotąd 3 zeszyty).

HISTORIA. Po założeniu Akademii chyba najbujniejszą działalność rozwinął Wydział historyczno-filozoficzny, kładąc nacisk przede wszystkim na prace i wydawnictwa z zakresu historii. Tłumaczy się to znaczeniem historii w tej epoce dla uczuć narodu pozbawionego państwa, którego wizję dawała historia, jak również zespołem pierwszorzędnych historyków, działających na terenie Krakowa, a specjalnie w Akademii. Zaraz też po powstaniu Akademii, w marcu r. 1873, ukonstytuowała się odrębna Komisja historyczna, nawiązująca do takiejże Komisji, istniejącej poprzednio w Krakowskim Towarzystwie Naukowym, a która wzięła za swoje zadanie »wyszukiwanie, porządkowanie i wydawanie materiału do dziejów Polski«. Wydziałowi przypadło ogłaszanie przede wszystkim opracowań referowanych na jego posiedzeniach, a nieraz wywołujących zasadnicze dyskusje, jak np. w r. 1881 między *M. Bobrzyńskim*, *Fr. Piekosińskim* i *S. Smolką* na temat powstania społeczeństwa polskiego. Dokonano w obu kierunkach olbrzymiej pracy. W zakresie źródeł przejęto rozpoczęte przez *A. Bielowskiego* wydawnictwo Monumenta Poloniae Historica, które objęło najdawniejsze nasze źródła historiograficzne (roczniki, kroniki, nekrologi, kalendarze, żywoty świętych itd.). Wydano tomy III—VI (1878—93); prowadziło tę pracę grono historyków we Lwowie, zwłaszcza *A. Małecki* i *W. Kętrzyński*. Dla wydawnictwa źródeł średniowiecznych, tj. po rok 1506, przyjmowany jako konwencjonalna ich data końcowa, utworzono Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantią (t. I w r. 1874, dotąd 19 tomów), w których *J. Szujski* i *Fr. Piekosiński* ogłosili Księgi miasta Krakowa po rok 1400 (1878), *Fr. Piekosiński* dyplomatariusze: katedry krakowskiej (do r. 1423, 2 tomy, 1874, 1883), Małopolski (do r. 1450, 4 tomy, 1876—1905) i miasta Krakowa (do r. 1506, 2 tomy, 1879, 1882, uzupełnione przez *St. Estreichera*, 1936), *A. Sokołowski*, *J. Szujski* i następnie *A. Lewicki* zbiór listów w. XV (3 tomy, 1876, 1891, 1894) i regesta listów z tegoż stulecia (1 tom, 1888), *A. Prochaska* olbrzymi tom listów w. księcia Witolda (1882), a później *Fr. Papée* zbiór aktów króla Aleksandra (1927). Wiekom nowszym poświęcono wydawnictwo Acta historica res gestas Poloniae illustrantia (od r. 1878, 13 tomów), obej-

mujące dokumenty, akta, listy, relacje itd. z lat 1506—1795, w szczególności korespondencję biskupa Zebrzydowskiego z lat 1546—53 (wyd. *W. Wisłocki*), mowy, listy i relacje wielkiego kardynała Stanisława Hozjusza (2 tomy, wyd. ks. *F. Hipler* i *W. Zakrzewski*, 1879, 1888), akta do panowania Stefana Batorego (wyd. ks. *I. Polkowski*, 1887) i Jana III (wyd. *K. Waliszewski* i *Fr. Kluczycki*, 3 tomy, 1878), dalszy ciąg kodeksu miasta Krakowa po koniec w. XVII (wyd. *Fr. Piekosiński* i *S. Krzyżanowski*, 1885, 1890, 1892, 2 tomy), lauda ziemi dobrzyńskiej (wyd. *Fr. Kulczycki*, 1887). Dla wydawania dzieł pisarzy historycznych, tj. pamiętników, diariuszy sejmowych i wojennych (od r. 1872, dotąd 22 tomy) utworzono osobną serię: Scriptores rerum Polonicarum, w której pomieszczono kronikę Bernarda Wapowskiego z w. XVI, opis bezkrólewia 1572—6 Św. Orzelskiego, diariusze kilku sejmów z XVI stulecia, kilka innych diariuszy, wśród których ogromny (4 tomy) diariusz jezuicki Jana Wielewickiego z przełomu w. XVI i XVII, korespondencje wybitnych mężów stanu, jak Radziwiłła Sierotki i Lwa Sapiehy itd. Wreszcie dla wydawnictwa źródeł mniejszej objętości stworzono Archiwum Komisji historycznej (od r. 1878, 14 tomów, których tomy I—V zaliczono do rzędu Scriptores). Nadto osobno ogłoszono jeszcze kilka większych wydawnictw, a to: Akta Unii Polski z Litwą 1385—1791 (1933), obejmujące pełny materiał, normujący stanowisko prawnopubliczne tych dwóch krajów, w opracowaniu *S. Kutrzeby* i *W. Semkowicza*, Akta sejmikowe województwa krakowskiego (dotąd 1 tom, 1936, z lat 1572—1620, wyd. *S. Kutrzeba*), dyplomatariusz katedry i kościołów diecezji wileńskiej (przygotowany przez ks. *J. Fijałka* i *W. Semkowicza*), Akta powstania Kościuszki (2 tomy, 1918) w opracowaniu *S. Askenazego* i *W. Dzwonkowskiego*. Do dziejów porozbiorowych Polski wydano: Instrukcje i depesze rezydentów francuskich w Warszawie 1807—13 (wyd. *M. Handelsman*, 2 tomy, 1914), Materiały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807 (wyd. *M. Rostworowski*, 1918), Korespondencję ministra Lubeckiego (wyd. *S. Smolka*, 4 tomy, 1909), Diariusz sejmu z r. 1830—31 (6 tomów, wyd. *M. Rostworowski* 1907—12), pamiętniki Mikołaja Malinowskiego i Ignacego Domejki (wyd. *J. Tretiak*, 1907, 1908), J. A. Niemcewicza (wyd. *M. A. Kurpiel*, 1909), Władysława Daniłowskiego (wyd. *J. Czubek*, 1908).

Ogłoszono też w opracowaniu *S. Krzyżanowskiego* dwa zeszyty wydawnictwa Monumenta Poloniae Palaeographica (1907, 1910), dające 68 tablic najstarszych polskich (po rok 1216) w oryginałach zachowanych dokumentów.

Materiał historyczny do dziejów Polski jest tak olbrzymi, iż drukiem mogą być ogłaszane tylko najważniejsze pomniki przeszłości. Gromadzi się więc odpisy źródeł, z których mogą uczeni korzystać, w zbiorach Komisji historycznej, liczących około 300 tek; w skład ich wchodzą Teki rzymskie (odpisy z Archiwum Watykańskiego, głównie z w. XVI—XVII), Teki paryskie i londyńskie (zawierające odpisy, dokonywane przez Polaków emigrantów we Francji, głównie z Bibliothèque Nationale w Paryżu, z wieku

Sala paleolitu w Muzeum Archeologicznym (zob. str. 36)

Rycina 2

XVI—XVII, oraz z Record Office i British Museum w Londynie, z w. XVI—XVIII), Teki Augusta Cieszkowskiego (odpisy z archiwów Parmy, Florencji, Wenecji), Teki Kazimierza Waliszewskiego (odpisy korespondencji posłów francuskich z czasów króla Jana III, 1684—96), Teki Adolfa Pawińskiego (głównie odpisy uchwał sejmików z w. XVII—XVIII, z całej Polski) itd. Specjalne archiwum fotograficzne obejmuje około 1500 fotografii dokumentów oryginalnych, głównie do końca w. XIII.

O wydawnictwach źródeł z Archiwum Watykańskiego będzie jeszcze mowa niżej przy omawianiu działalności Stacji Rzymskiej (zob. str. 43).

Osobną pozycję stanowią: *W. Wisłockiego*: Katalog rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej (1877—81), *J. Czubka*: Katalog rękopisów Akademii (1906—12), wielka Bibliografia historii polskiej (3 tomy, 1891—1908), opracowana przez *L. Finkla* wspólnie z młodszymi historykami ze Lwowa, zawierająca systematycznie zestawione źródła i opracowania historii polskiej z czasu do r. 1815, wydane drukiem po rok 1910.

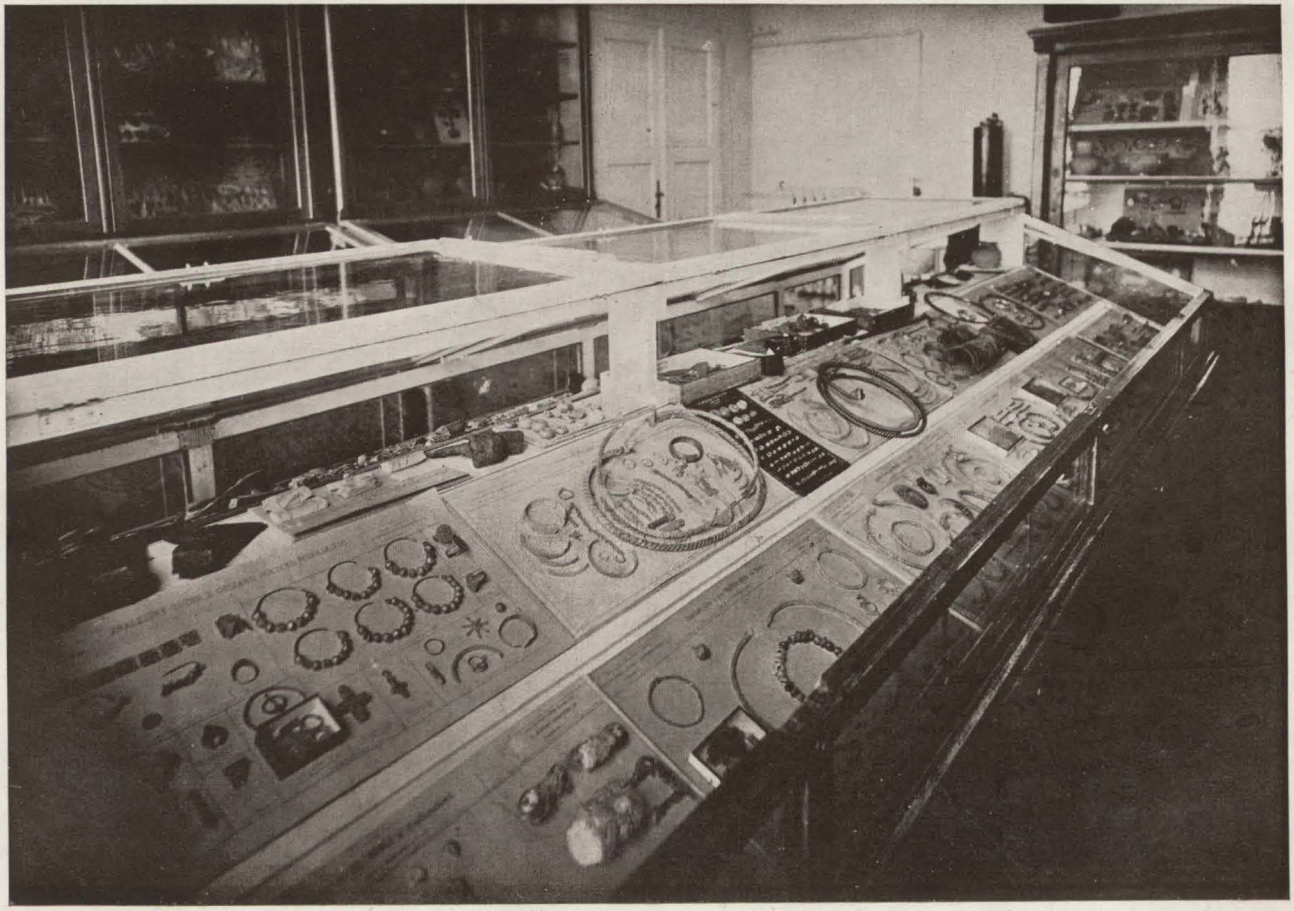
W zakresie opracowań historycznych ogłoszono kilkaset większych i mniejszych prac w Rozprawach Wydziału historyczno-filozoficznego, a w pewnym okresie (1874—90) w Pamiętniku Akademii Umiejętności (8 tomów), wydawanym wspólnie z Wydziałem filologicznym. Ponadto większe dzieła ogłaszano z osobna; wśród nich wymienić należy: *Fr. Piekosińskiego*: O dynastycznym szlachty polskiej pochodzeniu (1888, następnie w 3 tomach jako: Rycerstwo polskie wieków średnich, 1896—1901) i Heraldyka polska wieków średnich (1899), olbrzymią Genealogię Piastów *O. Balzera*, zestawiającą wszystkich Piastowiczów (poza śląskimi) z datami ich życia (1895), *T. Wojciechowskiego*: Szkice historyczne XI w. (1904), *Fr. Dudy*: Rozwój terytorialny Pomorza polskiego (1909), *K. Potkańskiego*: Pisma pośmiertne (2 tomy, 1922—24), *A. Semkowicza*: Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza do 1384 (1887), *J. Dąbrowskiego*: Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370—1382 (1918), dwutomową monografię *A. Prochaski*: Władysław Jagiełło (1908), ks. *J. Fijałka* monografię o Jakubie z Paradyża (2 tomy, 1900), *O. Haleckiego*: Ostatnie lata Świdrygiełły (1915), Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny do Korony w r. 1569 (1915) i Dzieje Unii Jagiellońskiej (1919—20), *Fr. Papéego*: Polska i Litwa na przełomie wieków średnich (1903) i Jan Olbracht (1936), *W. Sobieskiego*: Henryk IV wobec Polski i Szwecji (1907), *W. Zakrzewskiego*: Po ucieczce Henryka (1878), wielką zbiorową monografię (wspólnie z Akademią Węgierską wydaną): Etienne Batory (1935), *A. Szelągowskiego*: Rozkład Rzeszy i Polska za Władysława IV (1908), *T. Korzona*: Dola i niedola Jana Sobieskiego (3 tomy, 1898), *A. Walewskiego*: Dzieje bezkrólewia po zgonie Jana III (1873), *Wł. Konopczyńskiego*: monografię o Kazimierzu Pułaskim (1931), *W. Tokarza*: Ostatnie lata Hugona Kołłątaja (2 t., 1905), ks. *Wł. Chotkowskiego*: Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicji 1773—1788 (1905) i Historia polityczna Kościoła za rządów Marii Teresy (2 t., 1909), *M. Handelsmana*: Rezydenci

napoleońscy w Warszawie (1915), *S. Smolki* monografię o ministrze Lubeckim (3 tomy, 1907) itd.

O syntezie historii polskiej w Encyklopedii polskiej była mowa powyżej (zob. str. 7).

PRAWO. Akademia nie zajmowała się pracami, tyczącymi się prawa obowiązującego; jej zainteresowania idą w kierunku bądź teorii prawa, bądź historii prawa, zwłaszcza polskiego. Wkrótce po utworzeniu Komisji historycznej, bo już w r. 1875, powołano do życia osobną Komisję prawniczą, która za cel swój wzięła wydawanie źródeł do historii prawa w Polsce.

Prace o prawie pomieszczane są bądź w Rozprawach Wydziału historyczno-filozoficznego (z prawa rzymskiego: *J. Zielonackiego, Fr. Zolla, St. Wróblewskiego, I. Waszyńskiego, R. Taubenschlaga,* bardzo liczne z historii prawa polskiego, która stanowiła stale przedmiot dużego zainteresowania Akademii, z prawa kościelnego i zachodnio-europejskiego: *P. Burzyńskiego, L. Darguna, E. Krzymuskiego, Fr. Fiericha, A. Prochaski, Fr. Piekosińskiego, A. Blumenstocka, B. Ulanowskiego, O. Balzera, Wł. Abrahama, S. Kutrzeby* itd.), bądź też wydawano je osobno, a to: *S. Wróblewskiego*: Zarys wykładu prawa rzymskiego (2 tomy), *B. Hełczyńskiego*: Ubezpieczenie na cudzy rachunek (1927), *Z. A. Helcla*: Dawne prawo prywatne polskie (tom I 1874), *P. Dąbkowskiego*: Polskie prawo prywatne (2 tomy, 1910—11), *O. Balzera*: Skartabellat (1911), *S. Zachorowskiego*: Studia z historii prawa polskiego i kanonicznego (1917), *A. Vetulaniego*: Lenno pruskie od traktatu krakowskiego do śmierci księcia Albrechta (1930), *Wł. Konopczyńskiego*: Geneza liberum veto (1917), *J. Ptaśnika*: Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce (1934). Źródła do historii prawa polskiego ogłaszano częściowo w wydawnictwach Komisji historycznej, w szczególności Acta capitulorum necnon iudiciorum ecclesiasticorum, przygotowane do druku przez *B. Ulanowskiego* (4 tomy w Monumenta medii aevi i 1 tom w Scriptores), oraz statuty kapitulne kilku diecezji t. XV i XVI w opracowaniu tegoż uczonego. Nadto dla publikacji tych źródeł służą dwie specjalne serie. Pierwsza — to Starodawne prawa polskiego pomniki, których dwa pierwsze tomy wydał *Z. A. Helcel*, przejęte od tomu III (1874) przez Akademię (dotąd 12 tomów); pomieszczono w tych tomach wydania dawnych ksiąg sądowych z w. XIV—XVI (4 tomy), projekty kodyfikacji prawa polskiego, traktaty polityczne i prawnicze z wieków średnich, statuty synodalne, formularze i retoryki z w. XV, księgi sądowe wiejskie z w. XV—XVIII (2 tomy) itd. Wydawcami byli głównie już wspomniani: *M. Bobrzyński, Fr. Piekosiński* i *B. Ulanowski*. Dla wydań mniejszych źródeł utworzono (w r. 1895, dotąd 11 tomów) Archiwum Komisji prawniczej; znalazły tu jednak pomieszczenie także większe wydawnictwa, mianowicie: statuty Kazimierza Wielkiego według wszystkich znanych tekstów i tłumaczeń polskich (3 tomy, wyd. *B. Ulanowski* i *Fr. Piekosiński*), drugi statut litewski z r. 1566 (tekst łaciński i polski, wyd. *Fr. Piekosiński*), najstarsza księga sądu najwyż-

Sala zabytków wczesnohistorycznych (zob. str. 37)

Rycina 3

szego na zamku krakowskim 1392—1416 (wyd. *A. Kłodziński*, 1936), ustawy wiejskie z w. XVI—XVIII (wyd. *S. Kutrzeba*, 1938). Poza tymi seryjnymi wydawnictwami ogłoszone zostały z tego działu jako osobne dzieła: Statuty kapituły włocławskiej (wyd. ks. *S. Chodyński* i ks. *J. Fijałek*, 1915), Polskie instruktarze ekonomiczne z w. XVI—XIX (2 tomy, 1915, 1929, wyd. *S. Pawlik*) i Pomniki prawa Rzeczypospolitej Krakowskiej (tom I 1932, wyd. *W. Tokarz*).

Nadto podjęto dwa wydawnictwa zakrojone na szeroką skalę. Pierwsze — to ponowne, pełne, krytyczne wydanie wszystkich ustaw dawnej Rzeczypospolitej Polskiej od w. X do końca XVIII, oparte na zbadaniu wszystkich archiwów i bibliotek; *O. Balzer* ogłosił tego Corpus iuris polonici tom III (1906) i połowę tomu IV (1910), obejmujące ustawy z pierwszej połowy rządów Zygmunta I (1506—26), a przygotował do druku materiał do r. 1548; po jego śmierci przejął dalsze wydawnictwo *J. Siemieński*. Drugie wielkie przedsięwzięcie to obecnie dopiero zaczęte wydanie wszystkich Traktatów międzynarodowych Rzeczypospolitej Polskiej w. X—XVIII, które ma objąć 6 tomów. Dla zamierzonego wydania pełnego zbioru statutów Kościoła polskiego powołano na razie (w r. 1915) osobne: Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce, których ogłoszono 7 zeszytów (wyd. *W. Abraham*, *B. Ulanowski*, *S. Zachorowski*, ks. *J. Fijałek*, *A. Vetulani*). Bardzo znaczny materiał (obliczony na 3 tomy) zebrano do wydania źródeł prawa niemieckiego w Polsce (wyd. *S. Estreicher*). Są też w Komisji historycznej przechowywane liczne odpisy źródeł, których główną część stanowią Teki B. Ulanowskiego.

Z literatury politycznej ogłoszono Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia (wyd. *J. Czubek*, 1906) i Pisma polityczne z czasów rokoszu Zebrzydowskiego 1606—8 (tenże, 3 tomy, 1916—18).

Ekonomia. Dopiero w w. XX pojawiać się zaczęły w wydawnictwach Akademii prace z zakresu ekonomii *(J. Milewskiego, Wł. Czerkawskiego, St. Grabskiego)*. Z osobna drukowano dzieła: *J. Milewskiego* i *Wł. Czerkawskiego*: Polityka ekonomiczna (1906), oraz *R. Rybarskiego*: Nauka o podmiocie gospodarstwa społecznego (1912) i Wartość wymienna (1914), *E. Taylora*: Pojęcie współdzielczości (1916) i Statystyka i dynamika w teorii ekonomii (1919). W r. 1932 utworzono osobną serię pt. Prace Komitetu wydawnictw ekonomicznych (dotąd 12 tomów), obejmujące głównie rozprawy z zakresu bankowości, wśród nich obszerne: *A. Krzyżanowskiego*: Polityka i gospodarstwo (1931) i *T. Grodyńskiego*: Zasady gospodarstwa budżetowego w Polsce na tle porównawczym (1932). W r. 1934 — przy pomocy Fundacji Rockefellera — powołano do życia Instytut Ekonomiczny dla wyższego kształcenia ekonomistów, ze szczególnym uwzględnieniem kierunku matematycznego; Instytut ogłasza po angielsku osobne Studia ekonomiczne (Economic Studies, dotąd 4 tomy).

PRAWNO-HISTO

Wcześniej już zwrócono uwagę na historię społeczną, gospodarczą i skarbową Polski; z większych prac wymienić należy *Fr. Piekosińskiego*: O monecie i stopie menniczej polskiej w w. XIV i XV (1878), *T. Korzona*: Dzieje wewnętrzne Polski za Stanisława Augusta (4 tomy, 1882—85), *Fr. Bujaka*: Studia nad osadnictwem Małopolski (1905) oraz tegoż pierwszą monografię, dającą obok historii opis stanu współczesnego polskiej wsi: Maszkienice (1902), *Z. Daszyńskiej-Golińskiej* monografię Uścia Solnego (1906), *A. Szelągowskiego*: Najstarsze drogi z Polski na wschód w okresie bizantyńsko-arabskim (1909), *S. Kutrzeby*: Handel Krakowa w wiekach średnich (1903), *R. Rybarskiego*: Skarbowość polska w dobie rozbiorów (1937), *J. Rutkowskiego*: Badania nad podziałem dochodów w Polsce w czasach nowożytnych (1938), *W. Tokarza*: Galicja w początku ery Józefińskiej (1909), *Z. Kirkor-Kiedroniowej*: Włościanie i ich sprawa w dobie organizacyjnej i konstytucyjnej Królestwa Polskiego (1912). Ze źródeł do historii gospodarczej obok mniejszych pomników wydał *Fr. Piekosiński*: Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi (1896), *B. Ulanowski*: Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli Gnesnensis saeculi XVI (1921), *S. Kutrzeba* i *Fr. Duda*: Regestra thelonei aquatici Vladislaviensis saeculi XVI (1915).

Historia wojskowości w Polsce. Praca nad tym działem bardzo silnie rozwija się od czasu powstania Państwa Polskiego. Ale Akademia jeszcze przed wielką wojną, obok drobniejszych rozpraw, ogłosiła dwa tomy *K. Górskiego*: Historia piechoty polskiej (1893) i Historia jazdy polskiej (1894), oraz wielkie trzytomowe »Dzieje wojen i wojskowości w Polsce« *T. Korzona* (1912). Nowa duża praca z zakresu historii wojen pojawiła się świeżo (1936—37); jest to dwutomowa »Wojna r. 1812« *M. Kukiela*. Po światowej wojnie i utworzeniu Państwa Polskiego, gdy zainteresowanie sprawami wojskowymi wzrosło, powołano do życia (w r. 1927) osobną Komisję dla historii wojskowości w Polsce; wydaje ona Archiwum do dziejów wojskowości w Polsce (dotąd 3 tomy), w którym pomieszczony został (t. III, 1937) pełny zbiór dotąd znanych polskich ustaw i artykułów wojskowych w. XV—XVIII (wyd. *S. Kutrzeba*).

Historia sztuki. Równocześnie z powstaniem Akademii utworzono Komisję historii sztuki, która stała się pierwszym i na długie lata jedynym ośrodkiem badań dzieł sztuki w Polsce, zwłaszcza pod wieloletnim kierownictwem najpierw *M. Sokołowskiego*, potem *St. Tomkowicza*. Jako rezultat jej prac pojawiać się zaczęły (od r. 1879) Sprawozdania Komisji do badania historii sztuki w Polsce, w których pomieszczano obok sprawozdań z posiedzeń także i prace konstrukcyjne; po wydaniu dziewięciu tomów zmieniono tytuł na Prace Komisji historii sztuki (dotąd 7 tomów), odrębnie zaś zaczęto wydawać Źródła do historii sztuki i cywilizacji (dotąd 5 tomów). Obok tego Komisja historii sztuki wydała dwa tomy Zabytków

Posąg Świątowida (zob. str. 38)

sztuki w Polsce (1924—26). By stworzyć organ dla mniejszych rozpraw, notatek, recenzji, bibliografii, powołano do życia w r. 1929 Przegląd Historii Sztuki jako kwartalnik, który jednak zamknięto po wydaniu 3 tomów. Jako osobne większe książki wydano: *T. Żebrawskiego*: Słownik wyrazów technicznych, tyczących się budownictwa (1883), *J. Łepkowskiego*: Monumenta epigraphica Cracoviensia medii aevi (1 zeszyt, 1885), *K. Stronczyńskiego*: Legenda obrazowa o świętej Jadwidze, księżnie śląskiej (1880), obszerną monografię *T. Wojciechowskiego*: Kościół katedralny w Krakowie (1900), *J. A. Wadowskiego*: Kościoły lubelskie na podstawie źródeł archiwalnych (1907), *J. Pagaczewskiego*: Gobeliny polskie (1929), *A. Bochnaka*: Ze studiów nad rzeźbą lwowską w epoce rokoka (1931). W Pamiętniku Wydziałów filologicznego i historyczno-filozoficznego ukazały się większe prace *Wł. Łuszczkiewicza*: Kościoły i rzeźby duninowskie w Strzelnie (1876), i *M. Sokołowskiego*: Ruiny na ostrowie jeziora Lednicy (1876), w Rozprawach Wydziału filologicznego *E. Świeykowskiego*: Monografia Dukli (1903) i *T. Mańkowskiego*: Sztuka islamu w Polsce (1935).

Sztuce starożytnej poświęconych jest kilka większych monografii *P. Bieńkowskiego*: De simulacris barbarorum gentium apud Romanos (1900), Die Darstellungen der Gallier in der hellenistischen Kunst (1908) i Les Celtes dans les arts mineurs gréco-romains (1921) oraz praca *I. M. Szeligowskiej*: L'art décoratif étrusque i praca *S. J. Gąsiorowskiego*: Le problème de la classifiication ergologique et la relation de l'art à la culture matérielle (1936). W związku z przynależnością do Unii Akademickiej ogłosiła Akademia reprodukcje wszystkich waz starożytnych, w Polsce się znajdujących, jako trzy zeszyty wydawnictwa międzynarodowego Corpus vasorum antiquorum (wyd. *E. Bulanda* i *K. Bulas*, 1931—6).

Nauki matematyczno-przyrodnicze. Wydawnictwa periodyczne Wydziału matematyczno-przyrodniczego (Rozprawy i Bulletin zob. str. 7, nadto od r. 1928 Mémoires, tomów 17) odzwierciedlają w sobie okres najwydatniejszego może dotąd rozwoju nauki polskiej. Widnieją na ich kartach nazwiska wielu uczonych z drugiej połowy wieku XIX i pierwszych dziesiątków lat wieku XX, działaczy na polu nauki, którzy, tworząc w kraju we wszystkich trzech zaborach lub za granicą, niekiedy w najcięższych, najtrudniejszych warunkach kładli podwaliny pod współczesny rozwój nauk ścisłych i biologicznych w Polsce. Znajdujemy w nich prace o doniosłym znaczeniu, wielkiej wartości, stanowiące nawet punkty zwrotne w rozwoju pewnych gałęzi nauk, znane ogólnie i cytowane w wielu dziełach zagranicznych, ale spotykamy również bardzo wiele przyczynków drobniejszego na pozór znaczenia, które jednak razem wzięte ze względu na systematyczność ujęcia problematów, sumienność i ścisłość wykonania, wielką ilość doświadczeń i wyników odegrały poważną rolę w rozwoju u nas metod badawczych, postępie, sprawności i pomysłowości badawczej, wywołały pojawienie się pewnych określonych tendencji i kierunków naukowych, jednym słowem

stworzyły szkołę ścisłej, nowoczesnej, należycie zorganizowanej twórczości naukowej i przyczyniły się zarazem do rozwoju słownictwa oraz wykształcenia się swoistego stylu naukowego w najrozmaitszych dziedzinach naukowych.

Z zakresu MATEMATYKI ogłaszali wyniki swych badań w wydawnictwach Wydziału matematyczno-przyrodniczego prawie wszyscy wybitniejsi uczeni polscy, specjaliści w tej dziedzinie. Wymienić należy przede wszystkim dawniejsze publikacje (1874—1900) na tematy z zakresu analizy matematycznej i mechaniki teoretycznej autorów takich jak *W. Żmurko, W. Zajączkowski, W. Gosiewski, W. Kretkowski, F. Mertens* (teoria liczb i algebry), *J. Rajewski, J. Franke, J. Puzyna, St. Kępiński, S. Dickstein, A. Stodółkiewicz*, a następnie prace ogłaszane później, w okresie od r. 1900 do 1938, przez twórców współczesnej szkoły matematycznej w Polsce, a mianowicie: *K. Żorawskiego* z zakresu geometrii różniczkowej i teorii przekształceń, *St. Zaremby* z dziedziny równań o pochodnych cząstkowych i fizyki matematycznej i *W. Sierpińskiego* z zakresu teorii mnogości i teorii funkcji zmiennej rzeczywistej. Dalej wymienić należy publikacje współczesnych badaczy: *L. Lichtensteina* z teorii potencjału oraz równań różniczkowych, prace *S. Banacha* nad rachunkiem funkcjonalnym, *S. Mazurkiewicza* na temat teorii mnogości i funkcji zmiennej rzeczywistej, *T. Banachiewicza* z zakresu matematyki stosowanej i w. i.

Wydano nadto dzieła o charakterze monograficznym: *St. Zaremby*: Zarys pierwszych zasad liczb całkowitych (1907), Arytmetykę teoretyczną (1912) i Zarys mechaniki teoretycznej (2 tomy, 1933—8), *A. Rosenblatta*: Geometrię analityczną na płaszczyźnie (1926), i *A. Łomnickiego*: Rachunek różniczkowy i całkowy (3 tomy, 1935—6).

Dział ASTRONOMII i GEOFIZYKI reprezentowały prace *F. Karlińskiego* (1876—1900) z zakresu metereologii, *L. Birkenmajera* (1883—1929) nad magnetyzmem ziemskim, natężeniem ciężkości w Polsce i na tematy z zakresu historii nauk ścisłych, zwłaszcza astronomii, *M. P. Rudzkiego* (1895—1914) nad fizycznym stanem kuli ziemskiej, teorią epoki lodowej i wiekiem ziemi, *Wł. Dziewulskiego* (1910—25) z zakresu astronomii gwiazdowej, dalej liczne publikacje *T. Banachiewicza* (od r. 1923) i jego współpracowników, m. i. *J. Witkowskiego* i *L. Stankiewiczówny*, z dziedziny astronomii matematycznej na temat zwłaszcza zastosowań teorii wynalezionego przezeń rachunku krakowianowego, *W. Gorczyńskiego* (od r. 1903) nad promieniowaniem słonecznym w różnych punktach powierzchni ziemi i wreszcie prace *M. Kamieńskiego* (od r. 1922), *F. Kępińskiego* (od r. 1928) i *L. Orkisza* (r. 1931) nad ruchami komet. W Sprawozdaniach Komisji Fizjograficznej zebrano nadto ważne materiały dotyczące klimatologii i magnetyzmu Polski południowej.

Wydano nadto dzieła monograficzne: *L. Birkenmajera*: Mikołaj Kopernik. Cz. I. Studia i materiały (1900), krótki zarys życia i prac tego astronoma pt. Mikołaj Kopernik jako uczony, twórca i obywatel (1923) i Stromata Copernicana (1924), *M. P. Rudzkiego*: Fizyka ziemi (1909), Gwiazdy i budowa wszechświata (1912) i Astronomia teoretyczna (2 tomy, 1914).

Szczególnie liczne były publikacje z dziedziny FIZYKI. Wśród autorów, ogłaszających w nich swe prace, spotykamy nazwiska wybitnych uczonych polskich. Streszczają one badania dotyczące najdonioślejszych często zagadnień i zjawisk w przyrodzie. Należą tu przede wszystkim publikacje uczonych szkoły fizycznej krakowskiej z końca XIX i początku XX stulecia. W pracach przede wszystkim *Z. Wróblewskiego* (1881—7) i *K. Olszewskiego* (1874—1914) znajdujemy wyniki ich słynnych badań z zakresu termodynamiki materii, w szczególności nad dyfuzją gazów, równowagami faz gazowych i ciekłych materii, nad własnościami termodynamicznymi, a zwłaszcza nad skraplaniem gazów takich jak tlen, azot i wodór. Należą tu dalej prace *A. Witkowskiego* (1884—1912) nad polaryzacją elektryczną, własnościami ciał w stanie gazowym, prędkością rozchodzenia się głosu w gazach, zjawiskiem Joule'a i Kelvina itd. Pracami swymi zasilał przez wiele lat (1891—1936) wydawnictwa periodyczne Wydziału mat.-przyr. czwarty z kolei uczony krakowskiej szkoły fizycznej *Wł. Natanson*. Badania jego o charakterze teoretycznym dotyczyły zwłaszcza zagadnień termodynamiki, np. termokinetyki, kinetycznej teorii rozpraszania energii, stanu krytycznego zjawisk nieodwracalnych, oraz optyki, jak np. podwójnego załamania światła, teorii elektromagnetycznej, dyspersji i absorpcji światła, efektu Kerra, molekularnej optyki, dalej zaburzeń falistych, teorii kwantowej, promieniowania itd. W wydawnictwach tych ogłaszał też *M. Smoluchowski* (1903—17) znane swe prace nad zjawiskami aerodynamicznymi, endosmozą elektryczną, kinetyczną teorią ruchów Browna, przewodnictwem cieplnym w gazach rozrzedzonych, nad prawami lepkości, fluktuacjami termodynamicznymi, teorią emulsji i wieloma innymi zagadnieniami. Wspomnieć należy o pracach ogłaszanych przez *J. Kowalskiego* (1892—1905) nad przewodnictwem elektrycznym, *I. Mościckiego* (1904) nad wytrzymałością i stratami dielektryków, *T. Godlewskiego* (1902—10) nad zjawiskami ciśnienia osmotycznego, dysocjacji elektrolitycznej i promieniotwórczości, oraz liczne publikacje współczesnych fizyków polskich w ostatnich latach trzydziestu, jak np. *K. Zakrzewskiego* (1907—38) o metodach pomiaru eliptyczności światła, o różnych przypadkach podwójnego załamania światła i optyce metali, oraz prace wykonane ze współpracownikami nad polaryzacją dielektryczną ze szczególnym uwzględnieniem ciekłych pierwiastków itd., *St. Lorii* (1904—38) z zakresu dyspersji światła i nad zjawiskami promieniowania, *K. Krafta* (1902—10) z zakresu optyki teoretycznej i doświadczalnej, *Cz. Białobrzeskiego* (od r. 1912) nad fluktuacjami termodynamicznymi, teorią promieniowania i teorią kwantów, *St. Pieńkowskiego* i jego współpracowników (od r 1922) nad zjawiskami luminescencji, zwłaszcza fluorescencji, widmami rezonancyjnymi i pochodzeniem widm pasmowych, *M. Jeżewskiego* (od r. 1922) nad metodą rezonancyjną pomiaru stałej dielektrycznej i zależnością tej stałej od temperatury i pola magnetycznego, *J. Weyssenhoffa* (od r. 1925) o prawach ruchu Browna i o prawie Stokesa, polu metrycznym i grawitacyjnym i w. i. Osobno wydano pracę monograficzną *K. Zakrzewskiego*: O promie-

niotwórczości (1930). Wspomnieć wreszcie należy o wydaniu zbiorowym prac *M. Smoluchowskiego* pt. Pisma (1924—8, 3 tomy), obejmującym wszystkie publikacje, ogłoszone przezeń w wielu czasopismach naukowych w kraju i za granicą.

Bardzo liczne były z kolei prace ogłaszane przez wielu uczonych z zakresu CHEMII. W tym dziale należy przede wszystkim wymienić publikacje z dziedziny chemii fizycznej i nieorganicznej: *K. Olszewskiego* (1884—1914), streszczające słynne badania kriogeniczne tego uczonego, prowadzone najpierw wspólnie z *Z. Wróblewskim,* później oddzielnie, na temat np. termodynamicznych własności faz gazowych i ciekłych materii w niskich temperaturach, w szczególności opracowania doskonałych metod skraplania tlenu, azotu, powietrza, wodoru, argonu i i., dalej prace *J. J. Boguskiego* (1899) nad własnościami roztworów soli, *T. Estreichera* (1895—1913) nad tlenem, chlorowcowodorami, dwutlenkiem węgla, *L. Brunera* oraz jego współpracowników (1900—14) nad kinetyką różnych reakcji, zwłaszcza fotochemicznych, *J. Zawidzkiego* (1915—28) prace nad dynamiką chemiczną reakcji autokatalitycznych, *W. Świętosławskiego* (od r. 1910) i współpracowników z zakresu termochemii, kalorymetrii, mikrokalorymetrii, ebuliometrii, tonometrii, nad mieszaninami azeotropowymi i zjawiskami krytycznymi, *St. Tołłoczki* (1900—10) z dziedziny krioskopii, nad szybkością reakcji esteryfikacyjnych, *B. Szyszkowskiego* (1926—30) nad teorią termodynamiczną elektrod odwracalnych i teorią elektrolitów, *M. Centnerszwera* (1934) i jego współpracowników nad dysocjacją termiczną i elektrolizą soli, *J. Kozaka* (1909—38) z dziedziny kinetyki reakcji fotochemicznych, *B. Kamieńskiego* (1928—38) o metodach mierzenia potencjałów dielektrycznych na granicach faz i napięciach powierzchniowych rozczynów. Liczne były też prace ogłaszane z dziedziny chemii organicznej, w szczególności *B. Radziszewskiego* (1876—1910) nad syntezami węglowodorów i kwasów aromatycznych, związków heterocyklicznych i zjawiskiem fosforescencji, *E. Bandrowskiego* (1878—1910) nad kwasami organicznymi pochodnymi acetylenu oraz połączeniami typu chinonu, *S. Niementowskiego* (1886—1924) z dziedziny chemii wielordzeniowych związków heterocyklicznych, zwłaszcza nad syntezami połączeń typu glioksaliny, chinoliny, chinazoliny. Na szczególną wzmiankę zasługuje publikacja trzech badaczy polskich na polu chemii organicznej i biologicznej: *S. Kostaneckiego* (1887—90) na temat konstytucji i syntez barwników roślinnych, *M. Nenckiego* (1901) oraz *L. Marchlewskiego* (od r. 1896) nad składem i konstytucją barwników krwi, zieleni roślinnej oraz licznych związków ich pochodnych. W pracach tych ostatnich dwóch badaczy, w których uczestniczyli liczni współpracownicy, zwłaszcza *J. Zaleski,* stwierdzone zostało po raz pierwszy pokrewieństwo chemiczne hematyny i chlorofilu jako połączeń pochodnych pyrolu. Badania *L. Marchlewskiego* wspólnie z jego uczniami dotyczyły również konstytucji wielu innych barwników występujących w przyrodzie oraz zagadnienia zdolności pochłaniania światła i charakteru widm absorpcyjnych w zależności

Jedna z sal Muzeum Fizjograficznego (zob. str. 39)

Rycina 5

od konstytucji związków organicznych. W wydawnictwach tych spotykamy prace *J. Schramma* (1887—1900) nad wpływem światła na przebieg reakcji substytucyjnych, *B. Pawlewskiego* (1894—1910) nad własnościami fizycznymi i przemianami różnych połączeń nieorganicznych i organicznych, *S. Bądzyńskiego* (1902—28) z dziedziny chemii ciał białkowych, *W. Syniewskiego* (1900—20) nad konstytucją i przemianami skrobi, *K. Dziewońskiego* i jego współpracowników (od r. 1903) na temat konstytucji i syntez złożonych węglowodorów wielordzeniowych i ich najrozmaitszych przemian, nad syntezą i metodami otrzymywania złożonych połączeń heterocyklicznych, *K. Sławińskiego* (1905) z dziedziny związków terpenowych, *F. Rogozińskiego* (od r. 1910) z dziedziny chemii biologicznej, *W. Lampego* (1917—20) nad syntezą barwnika kurkuminy i związków pokrewnych, *K. Smoleńskiego* (od r. 1933) badania nad węglowodanami i reakcjami pyrogenetycznymi, *J. Suszki* (od r. 1924) nad alkaloidami i syntezami związków optycznie czynnych i w. i.

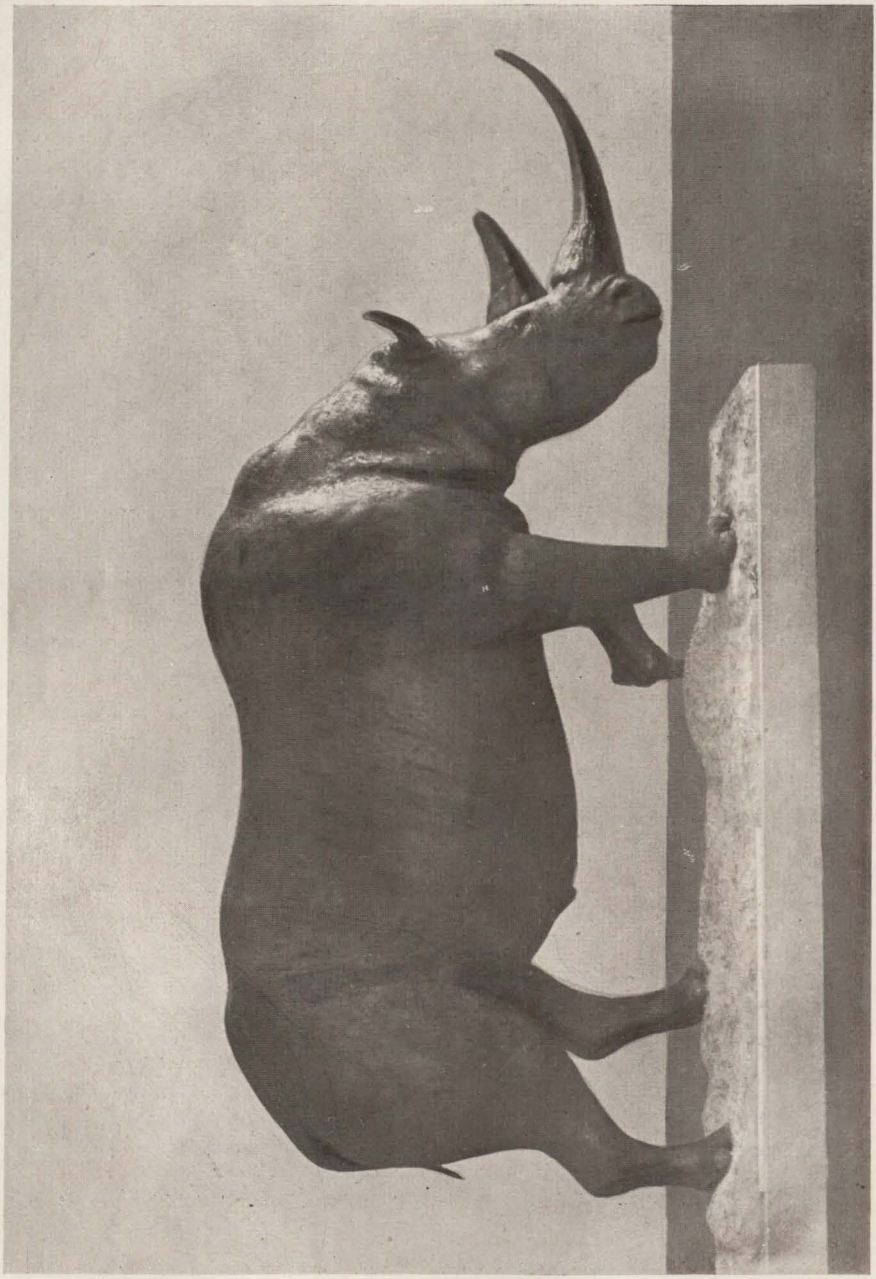
Z dziedziny MINERALOGII i PETROGRAFII ogłaszali prace swe: *F. Kreutz* (1878—96) nad zabarwieniem kryształów, granatami wołyńskimi, skałami trachitowymi i wapieniami ryfowymi, *J. Niedźwiedzki* (1895—1912) z zakresu petrografii Karpat, *J. Morozewicz* (1904) nad składem chemicznym wielu minerałów, zwłaszcza nefelinu, *S. J. Thugutt* (1902) nad procesami wietrzenia minerałów, *S. Kreutz* (od r. 1912) z zakresu krystalografii i mineralogii ziem polskich, *Z. Rozen* (1909—20) nad magmowcami krakowskimi i studia krystalograficzne, *W. Pawlica* (1915—20) prace z dziedziny petrografii i mineralogii Tatr, *Cz. Kuźniar* (1907—20) o petrografii osadowców tatrzańskich, *J. Tokarskiego* (od r. 1931) studia nad fosforytami i lessami, i w. i. Osobno wydano dzieło monograficzne *S. Kreutza* i *S. Zaremby*: O podstawach krystalografii geometrycznej (1927).

Do działu GEOLOGII i PALEONTOLOGII należały prace ogłaszane przez *M. Łomnickiego* (1874—1905) nad geologią Podola, Pobuża i nizin sandomierskich, *Fr. Bieniasza* (1880—90) nad fosforytami, *G. Ossowskiego* (1879—91) nad skałami wybuchowymi Wołynia, *W. Zaręcznego* (1885—90) z zakresu geologii stratygraficznej ze szczególnym uwzględnieniem terenu dawnego W. Ks. Krakowskiego, *W. Szajnochy* (1894—1926) na temat stratygrafii Tatr, *J. Grzybowskiego* (1895—1920) nad otwornicami pochodzenia karpackiego, *J. Siemiradzkiego* (1901—10) z zakresu paleontologii jury, *R. Zubera* (1886—1910) nad stratygrafią i tektoniką Karpat, *W. Friedberga* (od r. 1901) z dziedziny paleontologii miocenu, *J. Nowaka* (od r. 1907) i jego współpracowników z zakresu paleontologii głowonogów górnokredowych i nad tektoniką Alp i Karpat, *W. Rogali* (1911—16) nad małżami kredowymi, *J. Lewińskiego* (1907—12) nad stratygrafią jury, *W. Teisseyre'a* (od r. 1885) nad geologią Podola i z zakresu paleontologii, *W. Kuźniara* i *M. Limanowskiego* (1904—13) nad geologią Tatr, *W. Świderskiego* i *M. Książkiewicza* (od r. 1930) nad geologią skalic wschodnio- i zachodnio-karpackich, *J. Zerndta* (od r. 1933) nad megasporami, i w. i. W tym dziale wymienić należy duże wydawnictwo zbio-

rowe: Atlas geologiczny Galicji w 23 zeszytach, obejmujących 58 map w opracowaniu (w latach 1887—1908) wielu uczonych, zwłaszcza: *A. Altha, F. Bieniasza, E. Dunikowskiego, W. Friedberga, J. Grzybowskiego, J. Łomnickiego, M. Łomnickiego, W. Szajnochy, W. Teisseyre'a, T. Wiśniewskiego, K. Wójcika, S. Zaręcznego, R. Zubera* i in. oraz wydawnictwo Starunia, periodyczne, obejmujące prace nad dyluwium (od r. 1934, z. 14).

Bardzo liczne były zwłaszcza prace ogłaszane z dziedziny BOTANIKI. Już w pierwszych latach istnienia Akademii w wydawnictwach jej ukazywały się klasyczne prace wybitnych badaczy starszej generacji botaników polskich. *J. Rostafiński* (1874—1928) ogłaszał tu swe liczne prace z zakresu systematyki roślin, florystyki, historii botaniki i słownictwa botanicznego. *E. Godlewski* sen. (1874—1928) publikował tu w ciągu przeszło 50 lat szereg prac z zakresu fizjologii roślin nad asymilacją kwasu węglowego przez rośliny, nad zagadnieniami wzrostu i wpływem czynników zewnętrznych na procesy wzrostu roślin, nad oddychaniem tlenowym i studia ogłaszane częściowo z *F. E. Polzeniuszem* nad oddychaniem śróddrobinowym, nad nitryfikacją amoniaku oraz nad tworzeniem się ciał białkowatych w organizmach roślin. Poza tym ogłaszali w wydawnictwach Akademii prace swe również jego uczniowie: *St. Jentys* (1892—1914), *G. Balicka, M. Korczewski, St. Krzemieniewski* i *H. Krzemieniewska* (1906) oraz wielu innych. Z dziedzin anatomii i systematyki roślin należy przypomnieć liczne prace *E. Janczewskiego* (1874—1914), zwłaszcza o rodzaju Anemone i Ribes, dalej publikacje *A. Rehmana* (1878—1905) z zakresu geografii roślin w Polsce, *E. Strasburgera* (1878) na temat wielozarodkowości, następnie prace *F. Kamieńskiego* (1876—1900) z zakresu anatomii porównawczej roślin i nad odżywianiem się roślin nie samożywczych, *W. Rotherta* (1898—1914) z dziedziny anatomii roślin, zwłaszcza lian i fizjologii roślin, zwłaszcza ich wrażliwości, *A. Prażmowskiego* (1884—1912) nad bakteriami brodawkowymi korzeni roślin motylkowych. Szczególnie liczne były prace jednego z twórców współczesnej szkoły botanicznej *M. Raciborskiego* (1884—1916) z dziedziny paleobotaniki, anatomii, cytologii, systematyki i geografii roślin. Wymienić należy z kolei prace ogłaszane w nowszych czasach np. przez *B. Hryniewieckiego* (1914—38) nad systemem szparkowym roślin, *Z. Wóycickiego* (1907—28) nad cytologią roślin, dalej liczne publikacje *W. Szafera* i jego współpracowników (1910—38) z dziedziny geobotaniki, socjologii roślin, nad florą Polski zwłaszcza epoki dyluwialnej, *K. Roupperta* (od r. 1914) studia nad gruczołami roślinnymi i włosami parzącymi roślin, *K. Piecha* (od r. 1925) studia cytologiczne, *J. Wołoszyńskiej* (od r. 1918) badania algologiczne, i w. i.

Z osobna ogłoszono *B. Kotuli:* O rozmieszczeniu roślin naczyniowych w Tatrach (1889—90), *J. Rostafińskiego*: Słownik polski imion rodzajów oraz wyższych skupień roślin (1900), *H. Zapałowicza:* Conspectus florae Galiciae criticus (3 tomy, 1906—8). Podjęto również specjalne wydawnictwo pt. Flora polska (dotąd 5 tomów), obejmujące w poszczególnych rozpra-

Nosorożec znaleziony w Staruni (zob. str. 39)

wach opisy gatunków roślin naczyniowych polskich, oraz w r. 1931 pod kierunkiem *S. Kulczyńskiego* Atlas flory polskiej (Florae Polonicae Iconographia), który w dokładnych rysunkach przedstawić ma wszystkie rośliny naczyniowe ziem polskich (zamierzone na 100 zeszytów, dotąd wydano 5).

Z publikacyj o charakterze monograficznym Komisji fizjograficznej wspomnieć należy zwłaszcza o wydawnictwie: »Bibliografia flory polskiej« *D. Szymkiewicza* (1925).

Wymienić należy też wydanie zbiorowe pt. Pisma *E. Godlewskiego* sen. (3 tomy, 1930—7), obejmujące wszystkie publikacje tego uczonego, tj. prace ogłaszane przezeń w różnych wydawnictwach polskich i za granicą w ciągu blisko 60 lat (od r. 1870—1928).

W dziale ZOOLOGII ogłaszali wyniki swych badań: *A. Wierzejski* (1881—1910) nad systematyką skorupiaków, budową i systematyką wrotków, rozwojem i budową gąbek słodkowodnych, rozwojem mięczaków, oraz zapłodnieniem jaj u ślimaka Physa fontinalis (razem z *K. Kostaneckim*), *M. Kowalewski* (1895—1916) liczne prace dotyczące robaków, *W. Kulczyński* (1885—1915) wiele wyczerpujących publikacji z dziedziny systematyki pająków, *B. Dybowski* (1924—7) prace nad fauną Jeziora Bajkalskiego, głównie skorupiaków, *J. Nusbaum-Hilarowicz* (1896—1910) prace z zakresu cytologii, anatomii porównawczej ryb i ssaków, fizjologii zwierząt bezkręgowych i regeneracją ich organizmów, *M. Siedlecki* (od r. 1896) prace nad budową komórek, cyklami rozwojowymi pierwotniaków z grupy Sporozoa i innych pierwotniaków, budową i życiem jawajskiej żaby latającej. Nadto w latach 1912—38 ogłaszali prace jego liczni uczniowie i współpracownicy: *J. Kozicka, H. Raabe, J. Prüfer, T. Wilczyński, M. Ramułt, Z. Kołodziejski, J. Mikulski, J. Zaćwilichowski, J. Janiszewska, St. Żarnecki* i inni. W tym dziale ogłasza również *J. Hirschler* (od r. 1905) swe prace nad cytologią robaków, owadów i ssaków. Spotykamy tu również publikacje jego współpracowników: *Z. Grabowskiej, L. Horbulewicza, R. Kuntzego, L. Monnego, J. Noskiewicza, G. Poluszyńskiego, J. Sokólskiej* i *S. Vrtelówny*. Wymienić należy dalej prace *J. W. Stacha* (od r. 1904) nad podgromadą *Apterygota*, nad chomikiem i nosorożcem z warstw dyluwialnych Staruni, *K. Wodzickiego* (od r. 1920) z dziedziny ornitologii, *T. Marchlewskiego* (od r. 1930) z zakresu genetyki i hodowli zwierząt, prace o podstawowym znaczeniu z dziedziny parazytologii *K. Janickiego* (1926—30) i studia jego licznych uczniów, dotyczące robaków, zwłaszcza pasożytniczych. Na uwagę zasługują również publikacje *T. Garbowskiego* (od r. 1930) i jego uczniów, zwłaszcza *A. Wojtusiaka* na temat psychogenetyki zwierząt.

W Pracach monograficznych Komisji fizjograficznej ogłoszono: Bibliografię fauny polskiej do r. 1888 (*A. Jakubski*, 2 tomy, 1927—8), Faunę motyli polskich (*J. Romaniszyn* i *F. Schille*, 2 tomy, 1929—31), Motyle większe Tatr polskich (*W. Niesiołowski*, 1929).

Z osobna wydano: *W. Taczanowskiego*: Ptaki krajowe (2 tomy, 1882) i *A. Wierzejskiego* obszerną monografię pt. Gąbki (1935).

Z dziedziny ANATOMII, EMBRIOLOGII i HISTOLOGII umieszczali w wydawnictwach Akademii swe publikacje *L. Teichmann* (1878—89) nad naczyniami limfatycznymi w różnych narządach u człowieka, oparte na specjalnie przez niego stosowanych metodach iniekcji, *H. Kadyi* (1888—1910) nad metodami konserwacji narządów, nad naczyniami krwionośnymi rdzenia. W licznych pracach *K. Kostanecki* (od r. 1896) zajmował się różnymi zagadnieniami z dziedziny cytologii, embriologii i anatomii, np. nad zapłodnieniem jeżowca, robaków, mięczaków itd. Jego studia cytologiczne i eksperymentalne nad sztuczną partenogenezą mięczaków i robaków, a następnie badania nad jelitem ślepym i otrzewną u kręgowców, stanowiły wstęp do wielkiej monografii, którą wydał w r. 1926 (Bulletin B, Supplément) pt. »Kiszka ślepa kręgowców wraz z wyrostkiem robaczkowym, morfologia i znaczenie funkcjonalne«. Wymienić z kolei należy publikacje *H. Hoyera* (od r. 1899). Wprowadził on specjalną technikę iniekcyj, odpowiednią dla najdrobniejszych nawet naczyń limfatycznych. Metoda ta pozwoliła mu i jego wielu uczniom wykonać szereg badań, których wyniki opublikował w monografii: »O układzie naczyń limfatycznych kręgowców« i w wielkiej syntetycznej pracy anatomiczno-porównawczej o rozwoju układu limfatycznego, ogłoszonej w r. 1934 w wydawnictwach Wydziału lekarskiego Akademii. Badania *E. Godlewskiego* jun. (od r. 1900) dotyczyły spermatogenezy u mięczaków, histogenezy mięśni kręgowców, oddychania embrionalnego u płazów i zagadnień ich regeneracji oraz wpływu systemu nerwowego. W publikacjach swych opisał on również wyniki swych prac cytologicznych nad krzyżowaniem heterogenicznym, dziedzicznością i zagadnieniami podniety rozwoju oraz mechaniką rozwojową. W wydawnictwach Akademii spotykamy nadto prace wielu jego współpracowników, np. *S. Skowrona* (od r. 1922), który ogłaszał wyniki badań nad histogenezą tarczycy, stosunkiem plazmojądrowym embrionów pod wpływem ciśnienia osmotycznego, spermatogenezą w kulturach i wpływem hormonów na cykl płciowy u jeża, *M. Konopackiego* (od r. 1907) dotyczące zagadnień oddychania dżdżownic, wpływu chemicznych czynników na zapłodnienie i rozwój jeżowców, mikromorfologii i metabolizmu rozwojowego żaby, dalej prace z zakresu anatomii i histologii patologicznej *St. Ciechanowskiego, L. K. Glińskiego,* z dziedziny bakteriologii i patologii doświadczalnej *K. Kleckiego, R. Nitscha, K. Rogozińskiego, A. Wrzoska* i z działu anatomii prawidłowej *J. Markowskiego*. W tym dziale ogłaszali dalej prace *M. Rose* (1919—37), specjalista badacz mózgu, z zakresu rozwoju i cytoarchitektoniki porównawczej kory mózgowej oraz nad podziałem kory mózgowej na zasadzie histogenezy, dalej *J. Markowski* (1912—20) z zakresu rozwoju układu naczyniowego, *Z. Szantroch* (od r. 1927) z zakresu rozwoju układu nerwowego, *J. Tur* (od r. 1930) z dziedziny teratologii, *S. Kopeć* (od r. 1908) nad dziedziczeniem i wpływem głodzenia na ustrój zwierząt. *S. Maziarski* (od r. 1900) ogłosił szereg

Dom Biblioteki Polskiej w Paryżu (zob. str. 42)

prac z zakresu cytologii, zwłaszcza nad komórką gruczołową i jej czynnościami, z histologii gruczołów oraz nad budową tkanki mięsnej członkonogów posiadających zupełnie swoisty typ tej tkanki. Ze współpracowników jego wymienić należy *H. Gajewską* (od r. 1919) i *J. Ackermannównę* (od r. 1934), które publikowały w wydawnictwach Akademii prace o charakterze histofizjologicznym. W omawianym dziale ogłaszali dalej prace: *Wł. Szymonowicz* (od r. 1891) nad budową zakończeń nerwowych u zwierząt, *J. Hirschler* (od r. 1905) z dziedziny embriologii owadów, *J. W. Stach* (od r. 1904) nad uzębieniem kręgowców, *P. Łoziński* (od r. 1906) z zakresu anatomii i histologii porównawczej, *L. Sitowski* (od r. 1906) nad przenoszeniem się barwików tłuszczowych z jednego pokolenia molowców w drugie, *Z. Grodziński* (od r. 1924) nad układem naczyniowym różnych grup zwierzęcych oraz z zakresu hodowli tkanek, *St. Smreczyński* (od r. 1924) nad topografią i budową gruczołów głowy ryjkowca, *Jul. Nowak* i *A. Mars* nad budową i rozwojem łożyska ludzkiego (1894—96) i w. i.

W dziale FIZJOLOGII spotykamy szereg prac *N. Cybulskiego* (1887—1914), dotyczących czynności kory mózgowej, zjawisk elektrycznych w mięśniach i nerwach, funkcji nadnercza i w. i. Z jego bliższych współpracowników należy wymienić *A. Becka* (od r. 1887) prace z zakresu fizjologii mózgu, zwłaszcza badań nad lokalizacją czynności kory mózgowej, fizjologii móżdżka, rdzenia kręgowego i nerwów obwodowych, ciśnienia krwi w żyłach, unerwienia ślinianek, *G. Piotrowskiego, A. Rosnera* i *St. Czaplińskiego* (o wchłanianiu tłuszczu w jelicie). Dalej wspomnieć należy o pracach *G. Bikelesa* (1898—1914) z zakresu fizjologii ośrodkowego układu nerwowego, *F. Rogozińskiego* (od r. 1910) nad procesami wchłaniania, trawienia i przemiany materii u zwierząt, zwłaszcza zaś nad wpływem różnych diet na powstawanie krzywicy u zwierząt i jej zapobieganie, *K. Białaszewicza* (od r. 1911) nad zjawiskami osmotycznymi w rozwoju żaby i kurczęcia, *J. Sosnowskiego* (od r. 1899) nad fizjologią rozwoju muchy, geotropizmem, *L. Popielskiego* (od r. 1917) nad sprawami wydzielczymi, *Al. Rosnera* nad fizjologiczną konstytucją narządów płciowych kobiecych (1918).

Prace z dziedziny ANTROPOLOGII ogłaszano początkowo tylko w wydawnictwach periodycznych Wydziału matematyczno-przyrodniczego, później od r. 1877 także w wydawnictwach Komisji antropologicznej wraz z pracami z zakresu prehistorii i etnografii. Od r. 1938 ukazują się one w wydawnictwie specjalnym p. t. Prace i materiały antropologiczne, Ogłaszali w zakresie tym wyniki swych badań: *J. Majer* (1877—83), na temat zagadnień przyrostu ciała i długości życia, *I. Kopernicki* (1877—91), badania antropologiczne i etnograficzne, *J. Talko-Hryncewicz* (1896—1930) z zakresu antropologii ludów Syberii i obszarów Polski, *J. Czekanowski* własne badania w dorzeczu Nilu i w Kongo, *E. Loth* z zakresu antropologii części miękkich, dalej *L. Dudrewicz, Wł. Olechnowicz, A. Zakrzewski, St. Ciechanowski, R. Urbanik, L. Rutkowski, A. Bochenek, A. Wrzosek, K. Stołyhwo,*

w ostatnich zaś czasach uczniowie J. Talko-Hryncewicza, E. Lotha, A. Wrzoska i K. Stołyhwy.

Ściśle związana z wydziałem matematyczno-przyrodniczym jest KOMISJA FIZJOGRAFICZNA, powołana do życia jeszcze przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie. W łonie Komisji istnieją sekcje: botaniczna, zoologiczna, geologiczna, rolniczo-leśna, których członkowie zajmują się zbieraniem i opracowywaniem materiałów dotyczących fizjografii Polski. Owocem tych badań są bardzo liczne prace drukowane po polsku z streszczeniami w językach obcych w Sprawozdaniach Komisji fizjograficznej, których dotychczas ukazało się (od r. 1867) 72 tomy o obfitej bardzo i różnorodnej treści.

Ponadto wydawane są Prace monograficzne Komisji fizjograficznej, obejmujące obszerniejsze studia badawcze (ukazało się dotąd 7 tomów).

Ze względu na stale, coraz bardziej rosnącą współczesną literaturę nauk matematyczno-przyrodniczych w Polsce okazało się konieczne wydawanie bibliografii bieżącej publikacyj w tym zakresie. Wykonaniem tego zadania zajęła się Polska Akademia Um., powierzając prof. *H. Hoyerowi* redakcję wydawnictwa pt. Katalog polskiej literatury matematyczno-przyrodniczej. Obejmuje on bibliografię wszystkich prac z tych działów począwszy od r. 1921. Dotąd ukazało się 18 tomów, zawierających tytuły szczegółowe, uporządkowane systematycznie według działów dzieł i rozpraw, które opublikowano u nas od tego czasu, i to nie tylko w języku polskim, ale i w jednym z zagranicznych, tak że z wydawnictwa tego korzystać mogą dla prac swych zarówno uczeni polscy jak i obcy.

NAUKI LEKARSKIE. Aczkolwiek Wydział lekarski powstał w Akademii dopiero w r. 1930, przecież już poprzednio zaczęła ogłaszać ona liczne prace z pogranicza nauk przyrodniczych i lekarskich, dotyczące wyłącznie ustroju ludzkiego (a wymienione powyżej wśród prac anatomicznych, histologicznych, embriologicznych i fizjologicznych), oraz z zakresu właściwych nauk lekarskich. Od r. 1931 prace lekarskie pomieszczane są w polskich Rozprawach Wydziału lekarskiego i w Bulletin de la Classe de Médecine (zob. str. 7) i w Mémoires de la Classe de Médecine (od r. 1934, dotąd 2 tomy). Z większych dzieł wydała Akademia osobno w tym zakresie duży podręcznik: Anatomia człowieka (4 tomy, 1909—28) w opracowaniu *A. Bochenka, St. Ciechanowskiego, E. Lotha, F. Krzyształowicza, K. Majewskiego* i *J. Markowskiego*; dalej *L. Wachholza* podręcznik medycyny sądowej (1919), *St. Maziarskiego* podręcznik do ćwiczeń histologicznych (wyd. 4. z r. 1938), *L. Marchlewskiego* podręcznik do badań fizjologiczno-chemicznych (1924), *T. Pisarskiego*: Kamienie moczowe (1925), *A. Oszackiego*: Choroby przemiany materii i energii u człowieka (1925), *K. Kleckiego*: Patologię ogólną (tylko tom I, 1928); w ostatnich latach ogłoszono *J. Lenartowicza*: Zarys chorób skóry (1936) i *W. Nowickiego*: Anatomię patologiczną szczegółową (2 tomy, 1935—6), a w Rozprawach *W. Elmera*: Fizjologia i patologia

Pracownia naukowa w Bibliotece Polskiej w Paryżu (zob. str. 42)

Rycina 8

przemiany jodu (t. 3). Oprócz tej monografii wyszły już dawniej z działu CHEMII FIZJOLOGICZNEJ i PATOLOGICZNEJ prace *S. Bądzyńskiego* i *Panka* (1902—1905) o składnikach moczu i *S. Dąbrowskiego* (od r. 1912), którego uczniowie ogłosili w ostatnich latach prace zwłaszcza z zakresu chemizmu krwi *(Sławiński, Raszejowa)*. Duży szereg systematycznych badań prawidłowej i patologicznej przemiany materii wykonano w najnowszych czasach pod kierunkiem *W. Orłowskiego* (*Markert, Roguski, Galinowski, Glass, Fidler, Apfelbaum* i i.).

Dziedziny ANATOMII PATOLOGICZNEJ dotyczą dawniejsze prace *A. Biesiadeckiego* (1874—80), *T. Browicza* (od r. 1874) o tyfusie i zimnicy, *L. Teichmanna* o naczyniach limfatycznych w różnych sprawach zapalnych (1890—96). Zmiany anatomo-patologiczne na tle zboczeń rozwojowych są przedmiotem prac *S. Ciechanowskiego* i *L. Glińskiego* (1903, 1909). W latach 1897 do 1902 wyszły liczne i ważne prace *T. Browicza*, dotyczące czynności i zmian chorobowych komórki wątrobnej oraz komórek śródbłonkowych naczyń wątroby i ich czynności fagocytarnej.

W dziale PATOLOGII EKSPERYMENTALNEJ wymienić m. i. należy doświadczenia *A. Gluzińskiego* nad tętnicami wieńcowymi serca (1894), eksperymentalne badania etiologii skrobawicy, ogłoszone przez *Jul. Nowaka* (1897), prace *A. Kleckiego* (1844—1906) dotyczące zapalenia otrzewnej i tegoż (1908) nad przechodzeniem mikrobów z krwi do nerek, a *A. Wrzoska* (1903—4) nad przechodzeniem mikrobów z jelit do narządów. Hormonów dotyczyły prace eksperymentalne nad wpływem braku (*A. Gluziński* i *J. Lemberger* 1897), oraz nadmiaru hormonu tarczycy (*Schlönvogt, Koszyk, Kurek* 1935—6).

PATOLOGII SZCZEGÓŁOWEJ dotyczy ogłoszony po r. 1931 szereg planowych badań patologii CHORÓB SERCA (*Fidler, Dorożyńska, Krom, Roguski* i i.); z tych prac swoich uczniów i z własnych poszukiwań zbudowaną syntezę wydał *W. Orłowski*. Również w ostatnich latach wyszły prace z działu patologii NARZĄDU ODDECHOWEGO *(Fegler, Szreder)* i NARZĄDU TRAWIENIA (*Krajewski, Cytronberg, Goldman* i i.).

NAUKĘ O CHOROBACH ZAKAŹNYCH i związaną z nią MIKROBIOLOGIĘ i SEROLOGIĘ reprezentują liczne prace, wśród nich zwłaszcza badania *R. Weigla* (1930) nad tyfusem plamistym, *R. Nitscha* (1906) nad wścieklizną, *F. Eisenberga* nad przystosowaniem się bakterii do sił obronnych ustroju (1903) i tegoż szereg publikacji o swoistych działaniach bakteriobójczych, który złożył się na dużą monografię tego problemu (1935—7). W dziale nauki o GRUŹLICY ogłosił *S. Droba* (1901—4) badania eksperymentalne, *T. Koźniewski* (1912) chemiczne badania zarazka tej choroby, a nowe spostrzeżenia i poglądy na przejawy sprawy gruźliczej zawierają prace *K. Lewkowicza* i jego uczniów (1936—8) (wydał on także wyniki swych badań nad zapaleniem opon mózgowych); nauki o gruźlicy dotyczą też prace *Schusterówny, Stefki, Chodkowskiego, Rosnowskiego, Biernackiego, Gołaszewskiej* i i., wydane w ostatnich 6 latach. Szereg badań KIŁY rozpoczynają prace histopatologiczne *Fr. Krzyszta-*

łowicza (1901) i tegoż wspólnie z *Siedleckim* przeprowadzone badania zarazka tej choroby (1906—7). Badania te są również przedmiotem prac *J. W. Supniewskiego* i *J. Hano*, wydanych w ostatnich dwu latach. Przeważnie eksperymentalne prace, po części wykonane z zasiłkiem z funduszu im. Tyszkowskiego, ogłosili w tej dziedzinie (po r. 1930) *J. Lenartowicz* i *W. Nowicki, Sierakowski* i *Zabłocki, Grzybowski, Chorążak, Zisch, Pawlas, Warczewski, Hołobut* i i.

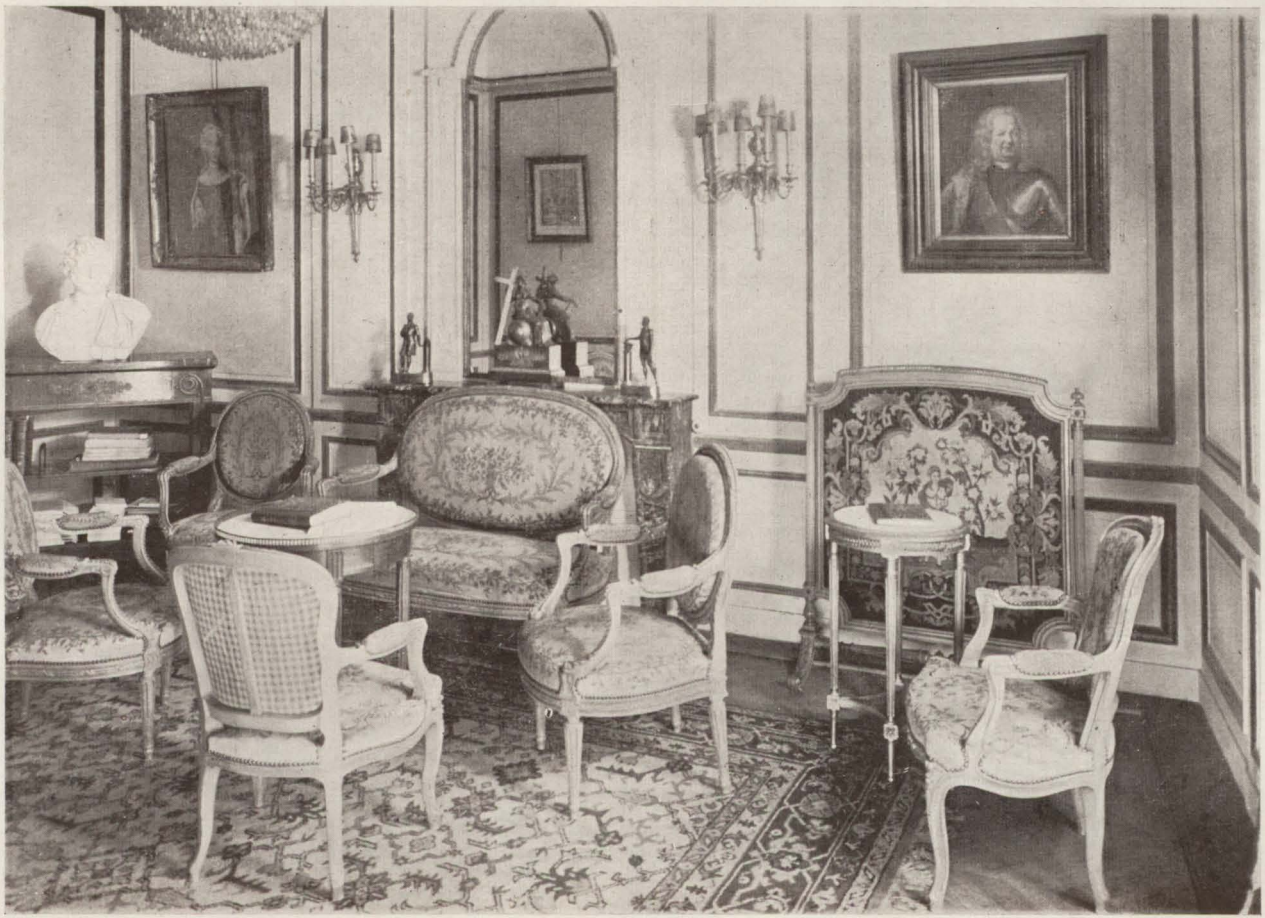
Mniej liczne były badania patologii CHORÓB SKÓRNYCH (od r. 1931 *Krzyształowicz, Walter, Straszyński, Jałowy*) oraz fizjologii i patologii UKŁADU NERWOWEGO (od r. 1931 *Mazurkiewicz, Opalski, Hołobut, Tychowski, Skrzypińska* i i.).

Natomiast obfity jest plon prac wydanych z dziedziny NAUKI O NOWOTWORACH, wykonanych przeważnie dzięki zasiłkom z funduszu Tyszkowskiego. Są to prace zarówno zmierzające do wyjaśnienia powstawania nowotworów, bądź przez eksperymentalne wywoływanie RAKA *(Ciechanowski, Sciesiński, Kowalczykowa, T. Marchlewski)*, bądź przez przeszczepianie nowotworów samorodnych *(Pieczenko)*, bądź wreszcie przez badanie chemizmu nowotworów i poprzedzających nowotwór lub towarzyszących mu zmian serologicznych i metabolicznych (od r. 1930 *Oszacki, Hirschfeld, Flokostrumpf, Halberówna, Kołodziejscy, Sterling-Okuniewski, Kowalczykowa, Pelczar, Supniewski, Hano i Taschner, Kowarzyk*), jako też prace, dotyczące hodowli tkanek nowotworowych (także i prawidłowych) na sztucznych podłożach poza ustrojem (*Klecki* 1916, po r. 1930 *Zakrzewski, Zweigbaum, Ostrouch* i i.), oraz morfologii i histogenezy nowotworów ludzkich (*Mars* 1892, *Rosner* 1898, *Ciechanowski, Ślączka* i i.).

Z dziedziny MEDYCYNY SĄDOWEJ wydała Akademia prace *Wachholza* o oznaczaniu wieku z kostnienia główki kości ramieniowej, o fizjopatologicznym mechanizmie utopienia i tegoż oraz jego uczniów studia spektroskopowe nad methemoglobiną i jej pochodnymi (1894—1934), oraz prace *Olbrychta*.

ROLNICTWO I LEŚNICTWO. Jakkolwiek nie ma Akademia Wydziału rolniczo-leśnego, ogłosiła z tego zakresu już dawniej kilka dużych prac: *L. Adametza*: Hodowlę ogólną zwierząt domowych (1925) i *H. Hoyera*: Anatomię porównawczą zwierząt domowych (1927). Wyżej (ob. str. 29) była już mowa o zbiorowym wydaniu prac *E. Godlewskiego* w 3 tomach. Od r. 1930, dzięki specjalnemu funduszowi, rozpoczęto druk Prac rolniczo-leśnych, których dotąd ukazało się 32 tomy.

WYDAWNICTWA TYCZĄCE SIĘ ŚLĄSKA. Po odbudowie Państwa Polskiego, gdy mu przypadła część Śląska, zaczęła nauka polska coraz więcej zajmować się tą prastarą dzielnicą Polski. Akademia przejęła na Śląsku rozpoczęte wydawnictwo Pieśni ludowych z polskiego Śląska (2 tomy, 1932—3 i 1938). Równocześnie przystąpiła do wydania obszernej, źródłowo przez szereg historyków polskich opracowanej Historii Śląska do r. 1400;

Pokój delegata w Bibliotece Polskiej w Paryżu (zob. str. 42)

Rycina 9

ogłoszono dotąd dwa tomy: pierwszy poświęcony geografii, prehistorii politycznej i ustrojowi tej prastarej ziemi polskiej, i trzeci obejmujący sztukę w najszerszym znaczeniu, tj. architekturę, rzeźbę, malarstwo miniaturowe, ale także heraldykę, numizmatykę i sfragistykę. Tom drugi, będący w przygotowaniu, zajmie się rozwojem społeczeństwa po koniec w. XV. Rozpoczęto też prace nad przedstawieniem historii Śląska od r. 1400 do r. 1740. Rozszerzono ten zakres pracy w r. 1933, powołując do życia osobny Komitet wydawnictw śląskich, i utworzono kilka serii wydawnictw pt. Prace: historyczne (dotąd 2 zeszyty), językowe (5 zeszytów), etnograficzne (2 zeszyty), ekonomiczne (3 zeszyty), biologiczne (1 tom zbiorowy), prehistoryczne (2 zeszyty) i geologiczne (3 zeszyty); z tych prac w języku francuskim ogłoszono ważną dla poznania węgla i jego pokładów *J. Zerndta*: Les mégaspores du bassin houiller polonais (dotąd 2 części). Prowadzi się też systematyczne badania terenowe z zakresu prehistorii Śląska, zwłaszcza nad topografią grodów. Osobno wyjdzie w roku bieżącym tom I wielkiej pracy o historii przemysłu śląskiego do r. 1806, w opracowaniu *W. Zaleskiego*. Wielką mapę geologiczną Beskidów Śląskich (1938) opracowali *M. Burtanówna*, *K. Konior* i *M. Książkiewicz* pod kierunkiem *J. Nowaka*.

4. BIBLIOTEKA I MUZEA

Akademia posiada osobną bibliotekę charakteru ściśle naukowego oraz utrzymuje trzy Muzea: archeologiczne, fizjograficzne oraz tyczące się historii sztuki, określone jako Gabinet rycin.

Biblioteka. Podstawą zbiorów Biblioteki PAU stał się księgozbiór Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (10.364 książek i 650 rękopisów), który wraz z całym majątkiem przeszedł na własność Akademii. Biblioteka wzbogaciła się szybko dzięki bogatym darom: Cypriana Walewskiego (10.689 druków), Maksymiliana Marszałkowicza, Mateusza Bajera, Piotra Wereszczyńskiego, Jerzego i Romana Lubomirskich, Henryka Bukowskiego, Ignacego Bernsteina (olbrzymi zbiór dzieł we wszystkich językach świata poświęcony przysłowiom), Wł. Kretkowskiego, Włodzimierza Spasowicza, L. Lichtensteina, ks. Jana Fijałka, Leonarda Lepszego, Stanisława Sozańskiego i wielu mniejszym.

Biblioteka gromadzi wydawnictwa akademij i towarzystw naukowych, tak polskich jak również zagranicznych, w drodze wymiany. Tą drogą otrzymuje Biblioteka około 5.000 tomów wydawnictw rocznie z 53 krajów wszystkich części świata, z 91 akademii i 1106 instytucji naukowych.

Prócz zbioru druków posiada Biblioteka bogaty zbiór przeszło 2.000 rękopisów, 526 dyplomów, 137 inkunabułów, 1449 druków sprzed r. 1600, bogaty zbiór map i zbiór nut. Ogółem liczy Biblioteka przeszło 190.000 to-

mów. Do działu rękopisów, prócz kolekcji ofiarowanej przez Krakowskie Towarzystwo Naukowe, weszły w całości: korespondencja Koźmianów z daru Henryka Hoffmana, korespondencja: Teofila Lenartowicza z daru I. Chrzanowskiego, Teodora Wierzbowskiego, O. Kolberga, Stanisława Tomkowicza, Walerego Wielogłowskiego z daru bar. B. Richthofena i króla Stanisława Augusta z daru F. Paszkowskiego. Po ś. p. Bolesławie Ulanowskim otrzymał zbiór rękopisów większą ilość ksiąg sądowych wiejskich i miejskich. Do zbioru rękopisów weszła również ofiarowana przez Sejm Galicyjski kolekcja Sznajdra, zawierająca 1859 fascykułów z materiałami do dziejów miast przedwojennej Galicji.

Biblioteka przeznaczona jest przede wszystkim dla członków Akademii i dla członków jej komisyj, lecz zbiory udostępnione są w ogóle dla pracowników naukowych.

Muzeum archeologiczne. Początek zbioru zabytków prehistorycznych, które zaczęło gromadzić Krakowskie Towarzystwo Naukowe, sięga r. 1850. Skromny zaczątek zbiorów wykopalisk pochodzących z darów wydatnie powiększyły materiały z pierwszych w Polsce celowo i metodycznie prowadzonych poszukiwań i badań archeologów polskich, szczególnie *A. H. Kirkora*, *G. Ossowskiego*, pierwszego kustosza archeologicznych zbiorów, a wreszcie niedawno zmarłych: dyrektora muzeum *W. Demetrykiewicza*, którego długoletniemu kierownictwu i pracom terenowym zawdzięcza Muzeum znaczną część zbiorów, i *J. Żurowskiego*.

Obecnie, po niedawnej reorganizacji zbiorów, Muzeum to składa się z trzech działów: wystawowego zabytków przedhistorycznych polskich, wystawowego zbiorów archeologicznych zagranicznych (głównie z Egiptu i Ameryki Południowej), wreszcie z pracowni konserwacyjnej i naukowej, obejmującej też magazyny naukowe, archiwa, katalogi i bibliotekę podręczną.

Dział wystawowy obejmuje 9 sal, z czego 8 przypada na zabytki przedhistoryczne z Polski, a jedna poświęcona jest archeologii zagranicznej. Zbiory ułożone są w porządku chronologicznym, grupami kulturowymi. Pierwsze dwie sale obejmują właściwą epokę kamienną z wyszczególnieniem paleolitu (zob. ryc. 2), który w okolicach Krakowa obficie jest reprezentowany i może się poszczycić, poza bogatym materiałem narzędzi krzemiennych, także niezwykle cennymi wyrobami z kości mamuta, przedmiotami z kości i rogu rena z najstarszymi śladami ornamentów. Osobne miejsce poświęcone jest mezolitowi (środkowej epoce kamiennej), mało dotąd opracowanemu. W wystawie neolitu (młodsza epoka kamienna) specjalny nacisk położono na ważniejsze typy broni i narzędzi krzemiennych, technikę wydobywania i obróbki surowca krzemiennego. Osobno zebrano materiały związane z osadnictwem i siedzibami człowieka młodszej epoki kamiennej, zamieszkującego jaskinie i ziemianki. Obrządki pogrzebowe neolitu uzmysławia rekonstrukcja grobu z oryginalnym zespołem inwentarza grupy ceramiki sznurowej. Jedną salę zajmuje wschod-

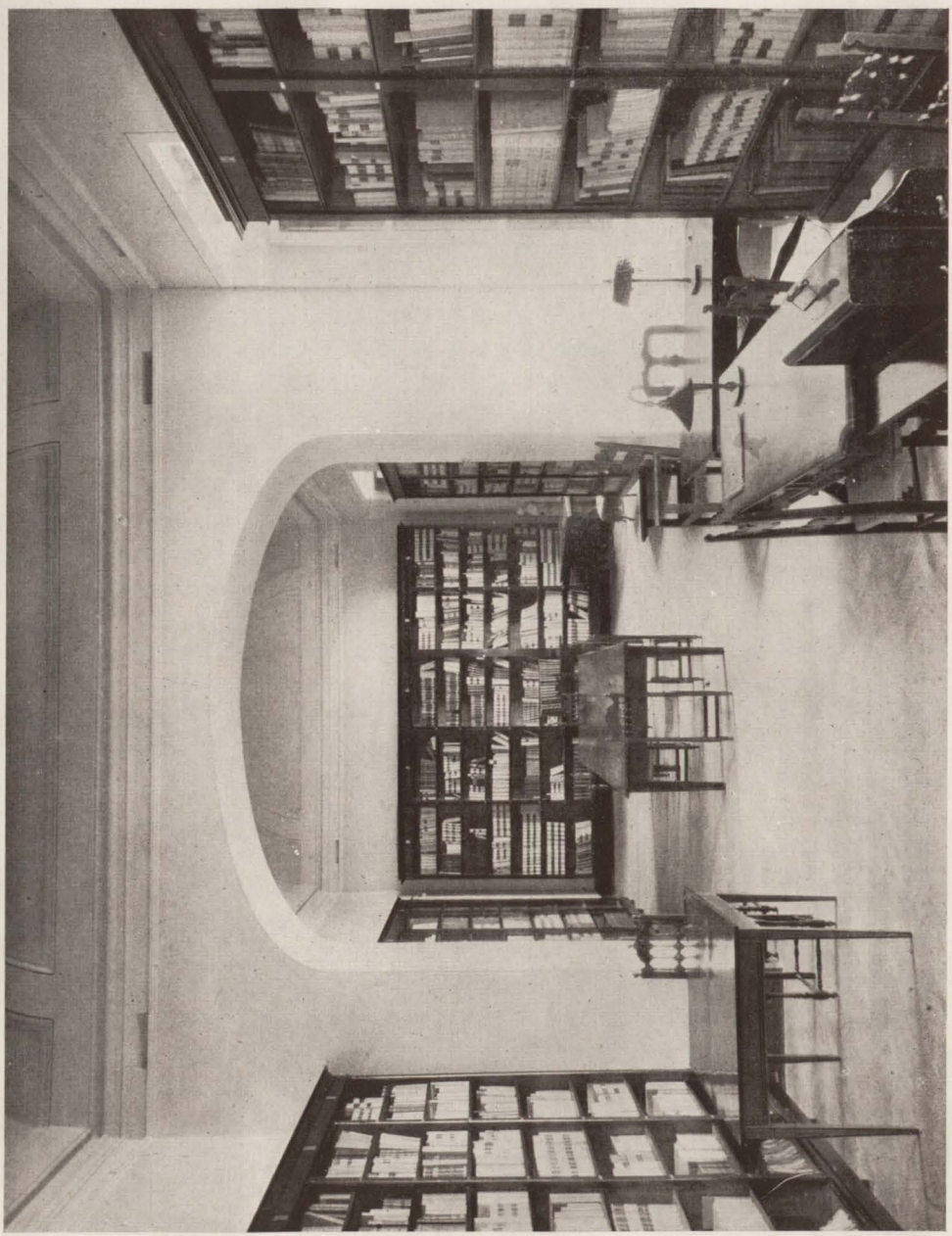
nia (trypolska) ceramika malowana (epoka przejściowa z neolitu do brązu), pochodząca głównie z olbrzymiej jaskini w Bilczu Złotym w pow. borszczowskim. Zabytki te są największym i najwspanialszym zbiorem tej kultury. W następnej sali są pomieszczone wykopaliska z epoki brązu, gdzie prócz licznych luźnych znalezisk broni, narzędzi, ozdób, na szczególną uwagę zasługują skarby brązowe z Kalinówki Kościelnej, Sokoliny, Błogocic i Żydowa, rekonstrukcja grobu z II okresu epoki brązu, kultury tzw. trzcinieckiej, z kopca w Rosiejowie. Osobna gablotka poświęcona technice odlewniczej z rzadko spotykanymi formami kamiennymi. Dwie następne sale — to starszy i środkowy okres żelaza, przy czym pierwsza przedstawia rozkwit kultury łużyckiej, przypisywanej obecnie przez prehistoryków polskich przeważnie Prasłowianom. Osobne miejsce zajmują dwie pokrewne kultury: 1) kultura grobów skrzynkowych z urnami twarzowymi, występującymi głównie na Pomorzu, i 2) grobów podkloszowych. Upadek kultury łużyckiej, krzyżowanie się na ziemiach naszych wpływów wschodnich z zachodnimi stanowi charakterystyczną cechę ostatnich wieków przed Chrystusem. Materiały z tych czasów są zebrane w sali szóstej, której połowę zajmują zabytki scytyjskie, występujące bogato w południowo-wschodnich kresach Polski. Kultura ta, mająca swe ognisko na terytorium obecnej Ukrainy, obfituje w zabytki z kruszców szlachetnych, złota i srebra. W Muzeum Akademii znajduje się jeden z najważniejszych scytyjskich zespołów grobowych z kurhanu w Ryżanówce w pow. zwinogrodzkim w okolicy Kijowa; wśród licznych zabytków złotych i srebrnych, znalezionych w komorze grobowej, szczególnie cenne są złote blachy z diademu z wyobrażeniami tańczących postaci kobiecych, wspaniały kubek srebrny z wyzłacanym rysunkiem goniących się zwierząt, pierścienie z nalutowanymi złotymi monetami z Pantykapei. Te ostatnie stawiają wykopalisko z Ryżanówki na czoło dotąd znajdowanych zespołów zabytków scytyjskich jako jedyny wypadek w tej kulturze dokładnego datowania znaleziska przez monety. Prócz wykopaliska z Ryżanówki Muzeum posiada zabytki scytyjskie z innych miejsc w postaci ozdób, zwierciadeł, broni i ceramiki, w których przejawia się zmieszanie klasycznych kultur z kolonii greckich znad Morza Czarnego z barbarzyńskimi wpływami północnego wschodu. Drugą połowę sali zajmują materiały z końcowej fazy kultury łużyckiej, ślady wpływów celtyckich i drobna część zabytków z cmentarzyska z okresu lateńskiego z Błonia w pow. sandomierskim z grobów jamowych ciałopalnych, odkrytych w metodycznych badaniach przed kilkoma laty; naczynia z przeszło dwustu grobów i obfity materiał żelazny znajduje się w tymże Muzeum w naukowym magazynie. Wykopaliska pierwszego tysiąclecia po narodzeniu Chrystusa tyczą się okresów wpływów kultury prowincjonalno-rzymskiej, wędrówek ludów i okresu grodziskowego (zob. ryc. 3), obejmują one importy rzymskie w postaci naczyń brązowych, skarbów monet rzymskich, pierwszych naczyń szklanych i ozdób, piękną ceramikę z cmentarzysk ciałopalnych tego okresu z wyposażeniem grobowym często odkrywanej broni

żelaznej, szczątki tarcz, mieczów, grotów, ostróg, rynsztunku itp. Do najważniejszych należą wykopaliska z cmentarzysk w Kopkach w pow. niskim i Lipicy w pow. rohatyńskim, Opatowie Częstochowskim w pow. częstochowskim i Chmielowie Piaskowym w pow. opatowskim. Tu znajduje się zespół siwej ceramiki z w. IV po nar. Chr. z osady garncarskiej w Tropiszowie, model pieca do wypalania (w pięciokrotnym pomniejszeniu), model kopca Krakusa, i nadto zabytki z tychże czasów odrębnej w swym charakterze grupy północno-wschodniej (z Wileńszczyzny), skarby srebrnych monet, ozdób, broni, ze specjalnie godnymi uwagi mieczami typu wikinskiego z rękojeścią srebrną z Głuchowa i srebrem inkrustowanymi z Podhorzec. Osobno pomieszczony jest posąg kamienny tzw. Światowida (zob. ryc. 4), wydobyty ze Zbrucza w r. 1848, datowany na w. IX po nar. Chr., niezwykle cenny unikat na ziemiach słowiańskich. Na te same czasy datowane są figury tzw. bab kamiennych, jeden taki okaz pochodzący z Ukrainy posiada Muzeum; figury te wiązane są z kultem przodków, którego reminiscencji niektórzy uczeni dopatrywali się także w posągu kamiennym ze Zbrucza.

Z zabytków obcych najważniejsze są: 1) wykopaliska z Egiptu z cmentarzyska z El-Kubanieh, badane przez Wiedeńską Akademię Umiejętności z udziałem przedstawiciela Akademii *P. Bieńkowskiego* (cmentarzysko to zawierało groby od czasów przedhistorycznych aż do czasów pochrystusowych) i 2) zabytki archeologii amerykańskiej z Peru z daru *W. Klugera*.

Muzeum fizjograficzne (przyrodnicze). Muzeum fizjograficzne obejmuje zbiory z różnych dziedzin przyrody, głównie z zoologii, botaniki geologii i paleontologii. Podstawę zbiorów tworzą okazy zebrane przez przyrodników polskich na obszarze całego kraju, głównie jednak południowej części Polski. Gromadzenie tych materiałów rozpoczęte zostało już dawno, gdyż wiąże się z powstaniem w Krakowskim Towarzystwie Naukowym w r. 1865 Komisji fizjograficznej, która podjęła pracę zmierzającą do wszechstronnego poznania przyrody ojczystego kraju. W r. 1920 zbiory te uzyskały lepsze pomieszczenie w nowej części gmachu Akademii i stały się zawiązkiem Muzeum fizjograficznego Akademii Umiejętności. W Muzeum tym, którego celem jest przechowywanie dokumentów pracy fizjograficznej oraz dostarczenie oparcia dla naukowej pracy fizjografów, a zarazem ułatwienie szerokiemu ogółowi zapoznania się z przyrodą ojczystego kraju, część lokalu została przeznaczona na pracownie naukowe, część zaś urządzona jako wystawa interesujących okazów, ugrupowanych w pouczające zestawienia.

Obecnie część wystawowa Muzeum fizjograficznego mieści się w 13 salach, mianowicie na piętrze drugim znajdują się 2 sale ze zbiorami botanicznymi i paleobotanicznymi, w głównym zaś lokalu Muzeum na piętrze trzecim duża sala ze zbiorami entomologicznymi, w której poczesne miejsce zajmuje wystawa motyli krajowych (ze zbioru liczącego koło 40.000 okazów),

Sale biblioteczne Stacji Rzymskiej (zob. str. 44)

głównie z okolic Krakowa, jak też egzotycznych, i biologiczne zestawienia różnych grup świata owadziego, dalej 3 sale z okazami kręgowców (zob. ryc. 5), głównie ptaków, ofiarowanych Muzeum w większości przez hr. *Kazimierza Wodzickiego* sen., 1 sala z przedstawicielami niższych grup zwierzęcych, jak: cenny zbiór gąbek słodkowodnych prof. *A. Wierzejskiego* i piękne okazy mięczaków, jamochłonów i szkarłupni ze zbiorów *A. Wagi*, wreszcie 2 sale ze szczątkami zwierząt dyluwialnych, wśród których zwraca uwagę nadzwyczaj cenny unikat, wypchany okaz nosorożca włochatego (Coelodonta antiquitatis Blum.), wydobytego w doskonale zachowanym stanie w r. 1929 z iłów dyluwialnych w Staruni (w południowo-wschodniej części Polski) i zrekonstruowanego przez dyrektora Muzeum *J. Stacha* (zob. ryc. 6).

W 4 salach działu geologicznego wystawione są okazy wszystkich formacji występujących na ziemiach Polski.

Naukowa część zbiorów Muzeum obejmuje około 1,000.000 okazów z dziedziny zoologii, botaniki, paleontologii, geologii i mineralogii. Większość ich stanowią okazy przyrody krajowej. Będąc w dużej mierze podstawą licznych prac z dziedziny fizjografii kraju, i to już od zarania naukowej działalności Akademii, zbiory te tworzą ważny materiał dokumentowy, po który musi się niejednokrotnie sięgać przy nowoczesnych opracowaniach systematycznych i biogeograficznych, ogłaszanych w kraju, czy też przez obcych przyrodników. Na nich też opierają się głównie duże wydawnictwa Akademii: »Flora polska« i »Atlas flory polskiej«.

Poza materiałami krajowymi w każdym z działów istnieją zbiory gromadzone przez przyrodników tak dawniejszych jak i dzisiejszych z innych obszarów Europy lub innych kontynentów. Takimi w dziale zoologicznym są np. światowy zbiór błonkówek po gen. *O. Radoszkowskim*, zbiory bezkręgowych gromadzone przez *A. Wagę*, w dziale botanicznym zbiory *B. Kotuli*, *E. Wołoszczaka*, *M. Raciborskiego*, *H. Zapałowicza* i innych, a w dziale paleontologicznym zbiór mioceńskich mięczaków *W. Friedberga*, w mineralogii cenny zbiór ofiarowany przez *I. Domeykę*. Tak w tych zbiorach, jak też krajowych znajdują się liczne typy po raz pierwszy opisanych gatunków, przez co wzrasta poważnie wartość naukowa tych zbiorów.

W pracowniach Muzeum, na które każdy z działów rozporządza 4 pokojami, zajętych jest stale kilka osób pracą związaną z Muzeum. Nadto znajdują tam każdej chwili miejsce do pracy przyrodnicy, korzystający z materiałów naukowych zgromadzonych w Muzeum. Muzeum stoi w żywej styczności także z muzeami przyrodniczymi i przyrodnikami zagranicznymi, z których wielu korzystało już i korzysta obecnie w pracach swych z materiałów Muzeum lub z pomocy naukowej personelu Muzeum fizjograficznego.

Gabinet rycin utworzono w r. 1934. Podstawę jego stanowią dwa zbiory rycin. Jeden, liczący około 18.000 rycin, zebrany w drugiej połowie

w. XVIII przez Fryderyka Józefa Moszyńskiego, został nabyty w r. 1928 za sumę 100.000 zł. Drugi, liczący około 22.000 sztuk, zebrali niegdyś, jak o tym niżej mowa (zob. str. 42), emigranci w Paryżu dla tamtejszej Biblioteki Polskiej; w r. 1931 przewieziono go do Krakowa. Oba zbiory zawierają ryciny przede wszystkim obce, wśród nich sporą ilość rycin wielkich grafików, jak np. Rembrandta, Dürera, oraz innych mistrzów niderlandzkich, włoskich, francuskich i angielskich. Lokal oddany na użytek Gabinetu (ul. Straszewskiego 27) składa się z 4 sal, w których urządza się wystawy rycin, z sali wykładowej, magazynu i pracowni.

5. NAGRODY I STYPENDIA

Akademia posiada przeszło 20 funduszy przeznaczonych na nagrody i kilkanaście przeznaczonych na stypendia.

Największy fundusz na nagrody, im. Erazma i Anny Jerzmanowskich, nadawany jest za prace naukowe, literackie lub działalność filantropijną. Nagroda wynosiła przeszło 40.000 k. a., po raz pierwszy przyznana była w r. 1915; z powodu dewaluacji wynosi obecnie tylko 10.000 zł i rozdawana jest co lat kilka. Nagrody otrzymali: za działalność humanitarną: książę biskup krakowski Adam Sapieha (1915), Antoni Osuchowski (1917), Ignacy Paderewski (1919), siostra Samuela (1927), ks. Wacław Bliziński (1935); za działalność literacką: Henryk Sienkiewicz (1916), Jan Kasprowicz (1926); za działalność naukową: Napoleon Cybulski (1918), Oswald Balzer (1920), Emil Godlewski sen. (1921), Józef Tretiak (1922), Benedykt Dybowski (1923), Stanisław Smolka (1924), Tadeusz Browicz (1925), Stanisław Zaremba (1928), Władysław Abraham (1931), Aleksander Brückner (1938). Nagrody udzielane są także za prace z zakresu rolnictwa z funduszu im. Wł. Federowicza (dotąd dwa razy przyznane: 5.000 zł E. Załęskiemu w r. 1928 i 10.000 zł H. Hoyerowi w r. 1937), oraz z funduszu im. P. Tyszkowskiego za prace z zakresu medycyny (dotąd raz przyznana w kwocie zł 10.000 R. Weiglowi w r. 1930). Bardzo ceniona, choć niewielka, jest nagroda im. Probusa Barczewskiego, co roku nadawana za najlepszą w poprzednim roku ogłoszoną pracę historyczną; dawniej co roku, obecnie co kilka lat rozdaje się nagrodę z tego funduszu także za najlepszy obraz wystawiony w poprzednim roku w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Inne mniejsze, po wojnie bardzo zdewaluowane, co kilka lat nadawane są w niewielkich kwotach, jak im. W. Spasowicza z zakresu nauk społecznych, F. Sommera za dzieła lekarskie, im. A. Szajkiewicza z zakresu matematyki i filozofii oraz historii, języka, literatury i prawa polskiego, im. Jasieńskiego za rycinę lub utwór muzyczny dla autorów, którzy nie przekroczyli 35 lat życia itd. W najbliższej przyszłości wejdzie w życie wielka nagroda doroczna (25.000 zł) im. J. z Rychterów

Mościckiej za prace z zakresu astronomii i matematyki, fizyki, chemii i biologii.

Z funduszów stypendyjnych największy był fundusz im. W. Osławskiego, z którego co roku nadawano pięć stypendiów po 5.000 k. a. dla docentów uniwersytetów w Krakowie i Lwowie na wyjazd na studia za granicę, obecnie zdewaluowany. Poważne kwoty (od 10,000 do 20,000 zł co roku, od r. 1928) przeznacza się z funduszu im. Wł. Fedorowicza na stypendia dla rolników. Od kilku lat nadaje się stypendium im. Trębickich, zwykle na wyjazd za granicę dla dalszych studiów. Inne fundusze, jak im. Jędrzeja Śniadeckiego (Seweryna Gałęzowskiego), M. Jankowskiej, A. Stachowskiego itd., na stypendia przeznaczone, dziś straciły przez dewaluację na znaczeniu.

Z funduszu im. Pawła Tyszkowskiego przeznacza się (od r. 1927) po 20.000—50.000 zł rocznie na subwencje na badania, głównie nad chorobami raka i wenerycznymi.

6. STACJE NAUKOWE W PARYŻU I RZYMIE

Polska Akademia Umiejętności posiada dwie stacje naukowe: Bibliotekę Polską w Paryżu i Stację Naukową w Rzymie.

Biblioteka Polska w Paryżu. Stację tę naukową zawdzięcza Akademia darowi Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu. Dwunastu spośród emigrantów, którzy po powstaniu r. 1830/1 tak licznie znaleźli się we Francji, zwłaszcza w Paryżu, dało początek w r. 1832 zawiązaniu Towarzystwa Historyczno-Literackiego; należeli do niego później wszyscy wybitniejsi Polacy we Francji, zwłaszcza w Paryżu przebywający, wśród nich także wielcy poeci Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki. Towarzystwo zajęło się gromadzeniem zbiorów, które by zastąpiły dla przyszłej Polski — silnie wierzono w jej zmartwychwstanie — zbiory wywiezione przez Rosję z Warszawy; gromadzono książki, rękopisy, ryciny. Dzięki ofiarności niektórych z emigrantów, zwłaszcza gen. Władysława Zamoyskiego, nabyło Towarzystwo dom przy 6, Quai d'Orléans (na Ile de Saint Louis), gdzie pomieszczono bibliotekę. Stąd nazwa: Biblioteka Polska w Paryżu.

W r. 1892 Towarzystwo Naukowo-Literackie, chcąc wobec wymierania emigracji polskiej zapewnić dalszy stały byt Bibliotece Polskiej, zawarło układ z Akademią Umiejętności, której przekazało wszystkie swoje zbiory, fundusze, jakie posiadało, oraz dom.

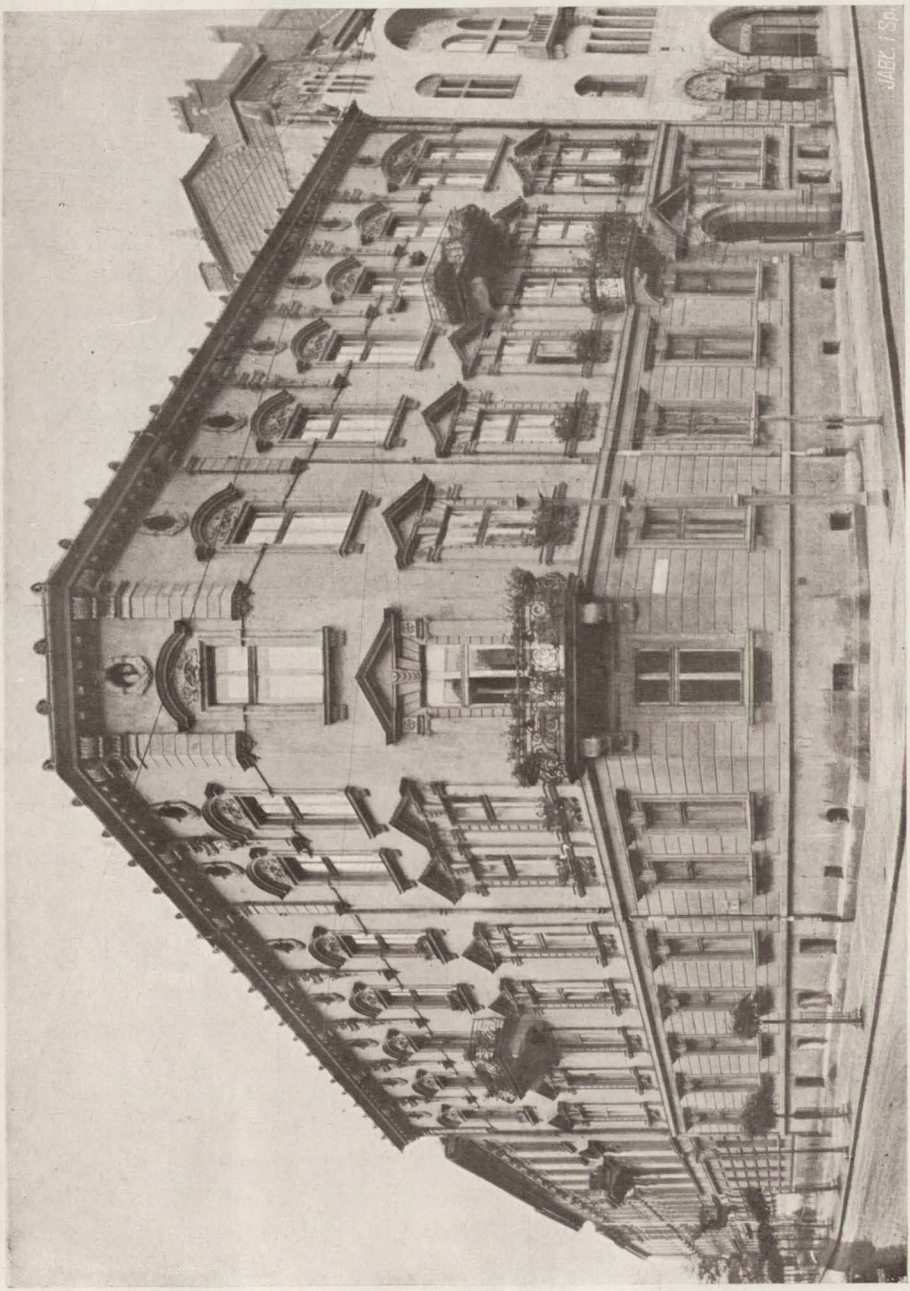
Biblioteka Polska była i jest punktem oparcia dla Polaków pracujących naukowo w Paryżu, zaś dla cudzoziemców, Francuzów zwłaszcza, źródłem informacji o Polsce. Dopiero jednak po odrodzeniu Państwa Polskiego także

Biblioteka Polska miała się odrodzić, nabrać na nowo znaczenia. Dzięki poparciu ze strony Sejmu i Rządu Rzeczypospolitej przyznano Polskiej Akademii Umiejętności kilkakrotnie znaczne fundusze, które umożliwiły odnowienie ładnego, lecz zniszczonego domu przy 6, Quai d'Orléans; odpowiednio przerobiono go, dobudowano (zob. ryc. 7). Na cele Biblioteki obecnie zajęte są: parter, gdzie znajdują się czytelnie i sala na wykłady, pierwsze piętro z dużą salą, przeznaczoną na uroczyste zebrania i większe publiczne odczyty, oraz piętro drugie, przeznaczone na pracownię naukową (zob. ryc. 8) i biuro delegata Akademii prowadzącego Bibliotekę (zob. ryc. 9). Przeprowadzono także reorganizację Biblioteki; z książek część w Paryżu nieprzydatną, głównie francuskich, w liczbie przeszło 13.000 dzieł (około 17.000 t.) odesłano do kraju, Akademia zaś ofiarowała je nowo wówczas tworzonej w Warszawie Bibliotece Narodowej. Według dokładnie opracowanego programu zaczęto natomiast tworzyć w Bibliotece osobny dział książek o Polsce współczesnej. Przygotowuje się obecnie katalog, który by dał zestawienie najważniejszych dzieł Polski się tyczących. Rękopisy zawierają głównie papiery tyczące się emigracji z w. XIX; są jednak wśród nich i ciekawe materiały z XVIII stulecia; dla rękopisów sporządza się katalog, którego tom pierwszy jest już w całości wydrukowany. Ze zbioru rycin zostawiono w Bibliotece w Paryżu ryciny polskie, wszystkie zaś ryciny obce w liczbie około 22.000 przewieziono do Krakowa, gdzie weszły do utworzonego przez Akademię Gabinetu rycin (zob. str. 40). Ryciny jeszcze przed przewiezieniem z Paryża skatalogowano, a to w trzech katalogach: według malarzy, sztycharzy i przedmiotów.

Zreorganizowana i odnowiona Biblioteka Polska rozwinęła bardzo ożywioną działalność przez urządzanie odczytów polskich i francuskich uczonych, cyklów wykładów o problemach polskich, wystaw złączonych zwłaszcza z rocznicami. Cykle wykładów stały się podstawą wydawnictw, mianowicie: La Pologne et la Baltique (1931) i La Silésie Polonaise (1932).

Z wystaw przez Bibliotekę urządzanych trzeba wspomnieć przynajmniej jedną (z r. 1937), przedstawiającą pamiątki po Fryderyku Chopinie i George Sand.

W r. 1934 przy Bibliotece Polskiej Akademia powołała do życia Centre d'Etudes Polonaises dla kształcenia przede wszystkim młodych Francuzów w zakresie spraw polskich. Utworzono dwie katedry: dla historii literatury polskiej (zajmowaną przez *Pawła Cazina*) i dla nauki o Polsce współczesnej (*Henryk de Montfort*); w r. 1936 przybyła trzecia katedra, której wykładowca (generał *Faury*) przedstawia historię wojska polskiego od r. 1918. Zapisujący się na studia w Centre obowiązani są zdawać egzaminy i napisać pracę; dla tych, którzy złożyli najlepsze prace, przyznaje się stypendia (w zasadzie pięć rocznie) na wyjazd do Polski dla jej poznania i dla uzupełnienia prac. Co roku Centre ogłasza Rocznik (dotąd 3 tomy), zawierający dane o jego działalności; drukuje się w nim także niektóre nagrodzone prace, większe ogłasza się z osobna.

Dom im. Hussarzewskich (zob. str. 49)

Przy Bibliotece istnieje Muzeum im. Mickiewicza, powstałe staraniami syna wielkiego poety, Władysława Mickiewicza; ofiarował je Akademii. Zawiera ono dział pamiątek po wielkim poecie, rękopisy samego Mickiewicza lub też tyczące się jego osoby (np. korespondencja z nim itd), oraz kompletną literaturę tyczącą się Mickiewicza; Akademia ogłosiła dokładny katalog tych rękopisów w opracowaniu *A. Lewaka* (1931).

Stacja Naukowa w Rzymie. Gdy papież Leon XIII otwarł podwoje Archiwum Watykańskiego dla uczonych całego świata, Akademia Umiejętności była jedną z pierwszych w Europie, która stanęła do pracy nad wyzyskaniem przebogatego i bezcennego materiału do dziejów naszych. Już w r. 1885 pojechali do Rzymu *Br. Dembiński* i *W. Abraham* celem rozejrzenia się w tym olbrzymim materiale i wypracowania planu jego racjonalnej eksploatacji. Obaj uczeni przedstawili wyniki swej pracy w wyczerpujących sprawozdaniach (w t. IV i V Archiwum Komisji hist.), po czym w roku następnym *St. Smolka* zorganizował liczniejszą wyprawę naukową, złożoną z kilku młodych pracowników, która rozpoczęła już systematyczną pracę i dała początek stałej odtąd Ekspedycji Rzymskiej, subwencjonowanej przez rząd austriacki i Sejm Galicyjski. Odtąd rok rocznie aż po dziś dzień, z przerwą jedynie kilku lat wojennych, wysyłała Akademia stypendystów, którzy pod kierunkiem zrazu *St. Smolki*, po nim zaś od r. 1902 *W. Abrahama* i *W. Zakrzewskiego*, następnie ks. *J. Fijałka*, gromadzili materiał z Archiwum Watykańskiego oraz innych archiwów i bibliotek włoskich do dziejów Polski, częścią w regestach, a częścią w odpisach, zapełniając nimi »Teki rzymskie«, złożone w zbiorach Komisji historycznej (zob. wyżej str. 18).

Ekspedycja rozpoczęła pracę od wyzyskania aktów nuncjatury polskiej od ostatniej ćwierci w. XVI, ale już od r. 1896 rozszerzyła swoje poszukiwania na materiały z wieków średnich. O postępie prac doniosły dalsze sprawozdania *W. Abrahama* (zob. Archiwum Komisji hist. IX i XIII). Praca prowadzona była bardzo intensywnie, zarówno w kierunku gromadzenia materiału źródłowego z wieków średnich z działów regestów watykańskich, awiniońskich, lateraneńskich, suplik oraz aktów skarbowych, jak i nuncjatury z czasów nowożytnych. Po okresie poszukiwań i robienia odpisów, prowadząc je zresztą w dalszym ciągu, przystąpiła Akademia do ogłaszania drukiem tych materiałów, tworząc w tym celu osobne wydawnictwo: Monumenta Poloniae Vaticana. Ponieważ dawniejszy materiał źródłowy z Archiwum Watykańskiego był już w wcale dużej mierze dość nieźle wydany dawniej przez A. Theinera w jego Monumenta Poloniae Vaticana I, przeto ogłoszono po rok 1370 tylko te dokumenty, które Theiner pominął lub wydrukował niekrytycznie, jako Analecta Vaticana (1 tom), oraz w całości wydano nie uwzględnione przez Theinera akta skarbowe Stolicy Apostolskiej Polski się tyczące (głównie rachunki kolektorów świętopietrza) z lat 1207—1374 (2 tomy). Te trzy tomy wydał

J. Ptaśnik (1913—14). W druku jest tom aktów z lat 1389—1404, dwa inne tomy z lat 1334—89 są do druku prawie gotowe. Równocześnie zaczęto ogłaszać korespondencję nuncjuszów; dotąd ogłoszono olbrzymi tom tej korespondencji z czasów nuncjusza Caligariego (z lat 1578—81, wyd. *W. Boratyński*, 1915), oraz dwa z trzech tomów korespondencji nuncjusza Bolognettiego (z lat 1581—4, wyd. *C. Nanke* i *E. Kuntze*, 1933 i 1938); trzeci przygotowany do wydania.

Akademia nie miała jednak w Rzymie własnego pomieszczenia, otrzymała je dopiero po wojnie. Istnieje w Rzymie jeszcze od końcu w. XVI z testamentu kardynała Stanisława Hozjusza utworzona fundacja pod nazwą: Hospitium sancti Stanislai, przeznaczona przez jego twórcę na cele kościelne, ale także i naukowe. Pozostawał jej zarząd niegdyś w rękach biskupa krakowskiego. Po rozbiorach objął budynek Hospitium (znajdujący się w samym centrum Rzymu, 15, Via delle Botteghe Oscure) rząd rosyjski. Dopiero po wojnie odzyskała go Polska. Co do jego zużytkowania doszło w r. 1927 do umowy między księciem metropolitą krakowskim A. Sapiehą a Rządem Rzeczypospolitej, przy czym na cele nauki, a to na użytek Polskiej Akademii Umiejętności, zastrzeżono dziesięć pokoi na I p. na 25 lat. W ten sposób zyskała Akademia w Rzymie lokal na urządzenie Stacji Naukowej. Podstawą stała się piękna biblioteka, złożona głównie z dzieł tyczących się historii polskiej, darowana Akademii kilka lat wcześniej przez *J. Michałowskiego*, powiększana stale przez nadsyłanie wydawnictw Akademii, zakup nowych wydawnictw i liczne dary.

Obok tego działu historycznego Stacja rzymska zyskała niedługo później jeszcze dział historii sztuki. W r. 1929 darował Akademii na rzecz Stacji hr. *Karol Lanckoroński* zbiór około 60.000 fotografii dzieł sztuki europejskiej, zwłaszcza z epoki renesansu, a także przednio-azjatyckiej. Akademia donajęła dalsze pokoje w Hospitium św. Stanisława, gdzie ten zbiór fotografii pomieściła; bibliotekę podręczną dla tego działu zakupiono częściowo z pieniędzy Akademii, częściowo z daru hr. *Stanisława Badeniego*.

Wreszcie w r. 1934 rodzina ś. p. prof. *Bronisława Gubrynowicza* ofiarowała dla Stacji rzymskiej jego księgozbiór (przeszło 3.000 numerów tomów), zawierający bardzo starannie, prawie wyczerpująco zebrane dzieła literatury polskiej od najstarszej epoki, wraz z pracami tyczącymi się historii naszego piśmiennictwa.

W Stacji urządza się też odczyty naukowe; cztery z nich *(St. Gąsiorowskiego, J. Dąbrowskiego, M. Handelsmana* i *St. Kutrzeby)* ogłoszono drukiem (1935), cztery następne zamierza się wydać.

W połowie roku 1938 przeniosła Akademia Stację ze względu na słabość murów Hospitium i konieczność powiększenia miejsca dla zbiorów do obszerniejszego lokalu w Palazzo Doria (2, Via della Fede, zob. ryc. 10).

7. ORGANIZOWANIE NAUKI POLSKIEJ

Akademia przez czas dłuższy po jej utworzeniu była główną instytucją, reprezentującą wszystkie działy nauki polskiej, obok Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu (od r. 1857) i Toruńskiego Towarzystwa Naukowego (od r. 1875). W początkach XX stulecia powstały dwie nowe organizacje naukowe typu ogólnego: w r. 1900 Towarzystwo Naukowe we Lwowie, w r. 1907 Towarzystwo Naukowe w Warszawie. Od początku stosunki tych Towarzystw z Akademią były bardzo bliskie, nieraz one współdziałały w zakresie pewnych naukowych przedsięwzięć (np. wydanie »Aktów unii Polski z Litwą« wspólnie z Towarzystwem Naukowym Warszawskim). Gdy po wojnie oba towarzystwa naukowe w Warszawie i we Lwowie przeszły, wprowadzając numerus clausus dla swoich członków, na typ towarzystw akademickich, a nadto powstała w Warszawie (1920) Akademia Nauk Technicznych, doszło w r. 1931 na podstawie porozumienia tych czterech Towarzystw do utworzenia wspólnego Komitetu porozumiewawczego. Celem utworzenia tego Komitetu było koordynowanie prac naukowych i wspólna obrona interesów nauki. Jakkolwiek bowiem podstawą istnienia nauki jest swoboda myśli i pracy, która jedynie może zapewnić nie krępowany rozwój, chodziło o to, by nie marnować sił i środków na równolegle nieraz podejmowane prace (zwłaszcza w zakresie wydawnictw źródłowych i pewnych działów badań), gdy niestety nie ma ich jeszcze w Polsce w dostatecznej mierze.

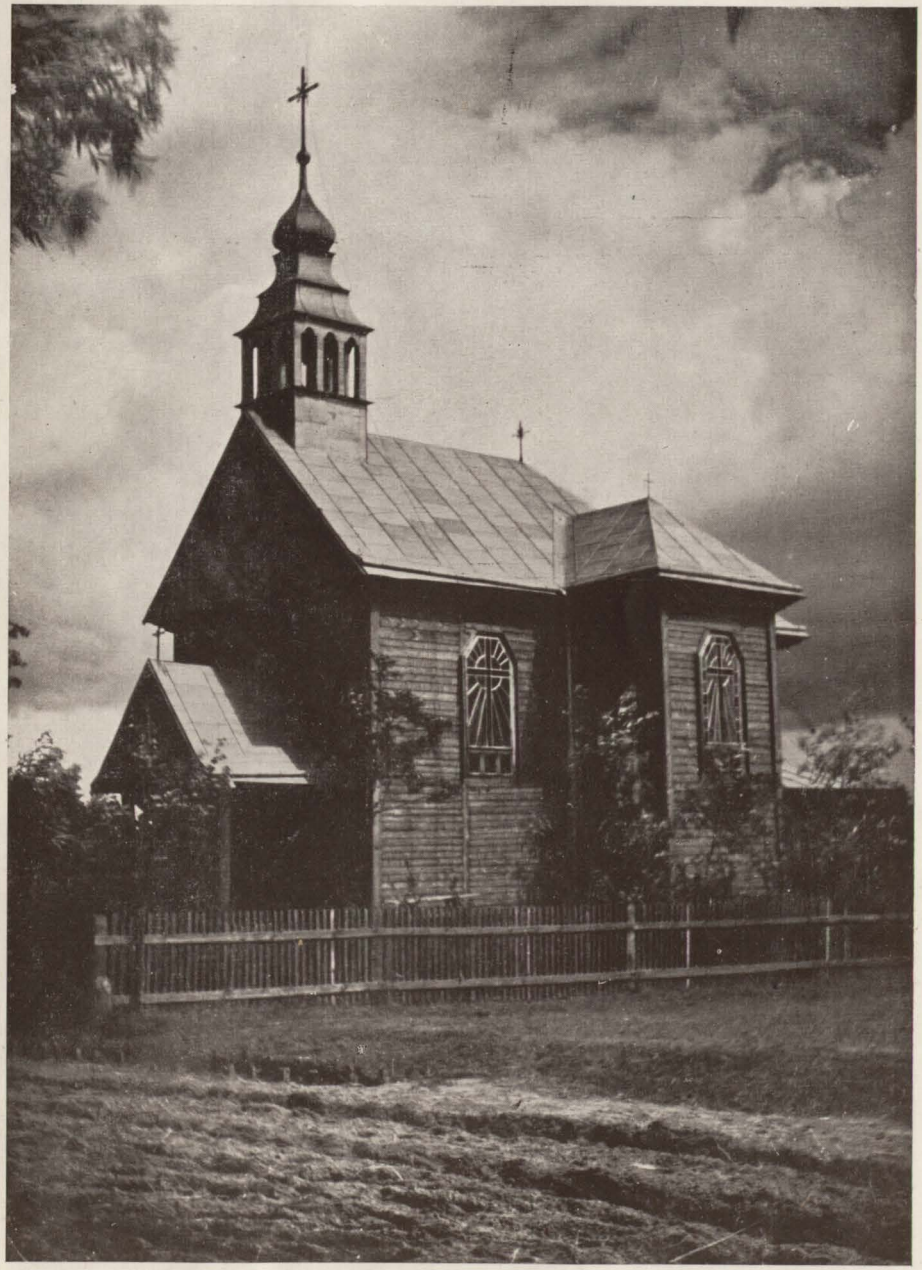
Dalszym krokiem w kierunku organizacyjnym było utworzenie przy Komitecie porozumiewawczym w r. 1936 Rady Nauk Ścisłych i Stosowanych oraz 15 Komitetów naukowych, z nią związanych (antropologiczny, astronomiczny, biologiczny, chemiczny, fizyczny, geograficzny, geodezyjno-geofizyczny, matematyczny, medyczny, rolniczy, leśny, architektoniczno-inżynierski, górniczo-hutniczy, mechaniczno-elektrotechniczny, mineralogiczno-geologiczny). Celem utworzenia Rady i Komitetów było dalsze koordynowanie działalności naukowej w łączności z innymi towarzystwami, także specjalnymi, również typu fachowego, których delegatom przyznano miejsca w Komitetach naukowych (liczących po kilkunastu członków), ułatwienie współpracy z władzami Rzeczypospolitej, oraz podjęcie działalności w kierunku informowania zagranicy o pracach nauki polskiej. Radę Nauk Ścisłych i Stosowanych tworzą — obok członków Komitetu porozumiewawczego — przewodniczący i sekretarze Komitetów naukowych. Zbierają się Rada i Komitety raz do roku, w razie potrzeby częściej. Dotąd odbyły się trzy posiedzenia Rady. Drukuje się protokoły tych obrad Rady i Komitetów (3 zeszyty). Na podstawie uchwał Komitetów i Rady opracowuje się memoriały do Rządu o potrzebach nauki, zasady bibliografii naukowej na użytek zagranicy itd.

8. STOSUNKI Z NAUKĄ ZAGRANICZNĄ

Były one i są żywe. Akademia bierze udział przez swoich reprezentantów lub przez pisma w licznych jubileuszach, urządzanych z racji rocznic instytucji naukowych lub wybitnych uczonych, jak również w kongresach międzynarodowych wszystkich dziedzin naukowej pracy; w związku z rocznicami pozostają też nieraz odczyty na publicznych zebraniach Akademii (o Goetem 1932, o Auguście 1937). Dwukrotnie wysłała Akademia ekspedycje naukowe z kilku uczonych złożone dla zbadania zasobów rękopiśmiennych w bibliotekach zagranicznych, a to w r. 1911 do Szwecji, w r. 1913 do Węgier. Rezultatem tych wypraw są dwie publikacje: Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji (1914) i Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech (1919).

Najważniejszą obecnie formą organizacyjną nauki międzynarodowej są: Union Internationale Académique oraz Conseil International des Unions Scientifiques, z którym złączone są specjalne Unie międzynarodowe: astronomiczna, biologiczna, chemiczna, fizyczna, geodezyjno-geofizyczna i geograficzna (istniała też Unia matematyczna, obecnie rozwiązana). Do tych związków przystąpił Rząd Rzeczypospolitej w r. 1921 już w czasie ich organizowania, a to przez Akademię Umiejętności, z której ramienia brał w tej pracy udział jej ówczesny prezes *J. Rozwadowski*. Wysyła ona po dwóch delegatów, wyznaczanych przez Zarząd, na doroczne zebrania Union Académique oraz na zbierający się co trzy lata Conseil des Unions Scientifiques. W związku z uniami specjalnymi powołała Akademia do życia odpowiadające im Komitety narodowe: astronomiczny, biologiczny, chemiczny, fizyczny, geodezyjno-geofizyczny i geograficzny (początkowo i matematyczny); charakter komitetów narodowych nadano następnie (1936) odpowiednim komitetom naukowym (zob. str. 45). Komitety te przygotowują sprawozdania i wnioski na posiedzenia unii, odbywające się co kilka lat, oraz przedstawiają Zarządowi Akademii propozycje co do osób delegatów na te kongresy. Delegaci na tych uniach reprezentują Państwo Polskie. Obrady ustalają współpracę narodowych instytucji naukowych, zwłaszcza w takich działach, jak astronomiczny i geodezyjno-geofizyczny.

W Union Académique wystąpiła Polska Akademia Umiejętności z propozycją podjęcia wspólnymi siłami różnych narodów wielkiego wydania Corpus philosophorum medii aevi; referentem projektu był ks. *Konstanty Michalski*, który też został przewodniczącym Komitetu wybranego dla tej sprawy. Na razie Union Académique ograniczyła pracę do przygotowania wydania tłumaczeń łacińskich Arystotelesa (rozszerzona potem także na dzieła Platona); Polska Akademia Umiejętności objęła wydanie dzieła: De generatione et corruptione oraz ogłosiła 2 zeszyty Prolegomenów do tych tłumaczeń (1932 i 1934). W związku z przynależnością do Union Académique ogłosiła Polska Akademia Umiejętności pod patronatem Unii *Piotra*

Kaplica w Krowicy (zob. str. 49)

Bieńkowskiego: Les Celtes dans les arts mineurs gréco-romains (1928, zob. wyżej str. 23) oraz w wydawnictwie Corpus vasorum antiquorum trzy zeszyty polskie (1931—6, zob. wyżej str. 23).

Z inicjatywy polskich członków zajęła się Unia biologiczna sprawą międzynarodowej ochrony przyrody, co doprowadziło do powstania w Brukseli instytucji p. n. Office Internationale pour la Protection de la Nature. W związku z Unią astronomiczną Komitet narodowy polski podejmował badania gwiazd zmiennych oraz zaćmień słońca. Wydaje też Akademia obecnie w związku z przynależnością do tych unii Katalog polskiej literatury matematyczno-przyrodniczej, rozpoczęty jeszcze przed wojną (zob. wyżej str. 32).

Kongres Unii chemii czystej i stosowanej odbył się w r. 1928 w Warszawie i w Krakowie; organizacją jego przyjęcia zajmował się polski Komitet narodowy chemiczny.

9. UPOSAŻENIE

Akademia po powstaniu w r. 1872 opierała swój byt materialny na skromnej subwencji rocznej ze strony państwa austriackiego w kwocie 12.000 florenów austriackich, którą podwyższono później, tak że wynosiła przed wojną światową 50.000 koron austriackich. Do tego dołączyła się od r. 1874 subwencja roczna ze strony Sejmu Krajowego Galicji w kwocie 5.000 fl., którą podwyższano, aż doszła przed wojną światową do kwoty 70.000 k. a. Jeśli jednak Akademia mogła przed wojną światową rozwinąć szerszą działalność, jeśli na żadne wydawnictwo nigdy nie brakło pieniędzy, zawdzięczała to ogromnej ofiarności na jej cele całego społeczeństwa polskiego, ze wszystkich dzielnic Polski, a także tych Polaków, którzy nieraz całe życie spędzali na obczyźnie.

Te dary i legaty różne miały przeznaczenie; można je podzielić na pięć grup. Pierwsza grupa — to fundusze oddane do wolnej dyspozycji Akademii. Wśród nich największe były: B. Maleszewskiego z Petersburga (przeszło 2,000.000 k. a.) i J. Szalaya (majątek ziemski, sprzedany za kwotę 450.000 k. a.), mniejsze: K. Górskiego ($^1/_3$ domu w Warszawie), Mireckiego (50.000 rs.), J. Lipki, S. Kisielewskiego, W. Jabłońskiej, Białosukni itd. Razem fundusze te wynosiły bez mała 3,000.000 k. a.

Drugą grupę stanowiły fundusze, przeznaczone przez ofiarodawców na specjalnie określone badania naukowe; jest tych funduszy przeszło 20, w tym największe: N. Bucewicza (300.000 k. a.), E. Czabana (48.000 rs.) i Czurzydły (40.000 fl.) na wydawnictwa historyczne, W. Spasowicza z Petersburga (100.000 rs.) na wydawnictwa z zakresu socjologii, W. Kretkowskiego (396.000 k. a.) na matematyczne wydawnictwa i wykłady, K. Olszewskiego (197.000 k. a.) na badania fizyczne i chemiczne itd. Razem pierwotnie na sumę około 1,500.000 k. a.

Trzecią grupę stanowiły fundusze na nagrody (zob. wyżej str. 40), również około 1,500.000 k. a. wynoszące.

Czwarta grupa to fundusze na stypendia (zob. wyżej str. 40). Razem te fundusze wynosiły około 2,000.000 k. a.

Akademia cieszyła się takim poważaniem, iż otrzymywała nieraz dary i legaty na różne nie łączące się z jej działalnością cele kulturalne, społeczne lub dobroczynne; przechowywała fundusze, procenty od nich oddając na cele wskazane przez ofiarodawców. W tej piątej grupie było około 1,500.000 k. a.

Fundusze te lokowano w myśl obowiązujących przepisów w tzw. papierach mających bezpieczeństwo pupilarne, zdawało się zatem, że zabezpieczonych. Jednakże powojenna dewaluacja pieniądza, więc także i papierów wartościowych, sprawiła, że Akademia straciła omal cały ten wielki majątek. Po następnym zwaloryzowaniu wynoszą te fundusze ledwie około 700.000 zł; wszak np. listy zastawne Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego we Lwowie, w których była ulokowana największa część majątku Akademii, zwaloryzowano na 5%!

Dalszą działalność Akademii, po wojnie światowej, podtrzymywał Rząd Rzeczypospolitej, który nadto przez jakiś czas (do r. 1930) opłacał jej siedmiu urzędników i ośmiu woźnych. Przychodził z wydatną pomocą przez kilka lat Fundusz Kultury Narodowej, utworzony w r. 1927.

Ale Akademia znowu się skrzepiła przez dary i legaty. Obok mniejszych wchodzą tu w rachubę cztery wielkie darowizny.

Arcyksiążę Karol Stefan Habsburg, w Polsce osiadły, b. protektor Akademii Umiejętności z ramienia cesarza austriackiego, przy regulowaniu z Rządem Polskim kwestii swoich majątków w Polsce posiadanych darował (w r. 1924) Akademii część tych majątków, a to w ziemi, stawach i lasach (przeszło 10.000 ha). Dziś stanowi ten majątek główną podstawę bytu Akademii; dochody z niego są oddane do swobodnej dyspozycji władz Akademii, do końca 1937 wyniosły one zł 1,872.311.

Na specjalne cele naukowe dostała Akademia po wielkiej wojnie dwa kompleksy majątków rolnych i leśnych. Jeden, z testamentu Pawła Tyszkowskiego (6.778 ha), przeznaczony jest na popieranie badań medycznych i przyrodniczych, zwłaszcza na badania raka i chorób wenerycznych; od r. 1924 do r. 1937 wpłynęło z tego funduszu na cele naukowe 893.934 zł. Drugi zapis, z testamentu Władysława Fedorowicza (przeszło 1.500 ha), służy na wydawnictwa prac rolniczych i na stypendia dla studentów rolników; dotąd od r. 1924 na cele naukowe zaczerpnięto z tego źródła 364.272 zł. Na nagrody za prace z zakresu nauk przede wszystkim matematycznych i przyrodniczych (ob. str. 40) przeznaczony jest dar Kajetana Mościckiego (2 kamienice w Warszawie i papiery wartościowe).

Nie wszedł jeszcze w życie wielki dar Stanisława Sozańskiego, obejmujący kilka majątków ziemskich w województwach lwowskim i tarnopolskim.

Do mniejszych powojennych należą dary: Eleonory księżnej Lubomirskiej (piękna kamienica w Krakowie przy ul. Straszewskiego 27, nosząca nazwę domu im. Hussarzewskich, gdzie pomieszczono część pracowni Akademii i Gabinet rycin, zob. ryc. 11), Antoniny i Dawida Abrahamowiczów (na zakup obrazów dla Zamku Królewskiego na Wawelu), J. K. Steczkowskiego (na stypendia dla kształcących się w zakresie bankowości), pani N. (kamieniczka w Krakowie przy ul. św. Jana 26), Gabriela Krasińskiego, Zofii Krasińskiej, M. Sprzączkowskiego itd.

Nie od razu majątki po wojnie przez Akademię otrzymane zaczęły dawać dochody. W doskonałym stanie przejęła Akademia lasy z daru arcyksięcia Karola Stefana i wobec wysokich wówczas cen na drzewo zyskała w nich wydatne źródło dochodów mimo kosztownej eksploatacji ze względu na górzysty teren i znaczną odległość od kolei; w folwarkach trzeba było jednak przeprowadzać znaczne remonty i inwestycje wobec zaniedbania ich w okresie kilkuletniego przymusowego zarządu. W lasach, w Zawoi, doskonałej miejscowości klimatycznej, zbudowano 4 wille z 8 mieszkaniami, wynajmowanymi na lato członkom Akademii. Za pieniądze uzyskane ze sprzedaży Rządowi jednego folwarku (na cele osadzenia włościan wywłaszczonych na budowę jazu w Porąbce) kupiono dużą kamienicę w Krakowie (ul. św. Jana 22). Nawet w następnym okresie depresji gospodarczej dobra te dawały wcale znaczne dochody, które znów się podniosły od r. 1937. W majątkach z testamentu P. Tyszkowskiego musiała Akademia odbudowywać w kilku folwarkach budynki gospodarcze, zniszczone w czasie wojny (leżą te majątki przeważnie koło Przemyśla), sporządzać plany lasowe, a przede wszystkim spłacić legaty, które wynosiły około 384.000 zł. Znaczną sumę rodzinie ś. p. Wł. Fedorowicza trzeba było spłacić z dochodów tego funduszu; przeprowadzono też tam znaczne inwestycje w budynkach gospodarczych, w jednym z tych folwarków — w Krowicy — odbudowano zniszczony dworek, wzniesiono obszerną kaplicę rzymsko-katolicką (zob. ryc. 12), zbudowano szkołę polską. Doprowadzono omal wszystkie już majątki do wzorowego stanu. — W r. 1936 złożono z tych majątków ofiarę na Fundusz Obrony Narodowej w kwocie 25.000 zł.

Po otrzymaniu przez Akademię majątku od arcyksięcia Rząd Rzeczypospolitej przestał dawać subwencje, przywrócił je dopiero, gdy cofnął przydział etatów na urzędników i służbę, w kwocie — w ostatnich latach — 60.000—70.000 zł. Nadto Rząd przyznaje subwencje: na Bibliotekę Polską w Paryżu (w poprzednich latach 10.000, obecnie 20.000 zł) i na Stację Rzymską (w poprzednich latach 15.000, obecnie 25.000 zł), oraz pokrywa wydatki na udział Akademii w Union Académique, Conseil des Unions Scientifiques i w Uniach międzynarodowych specjalnych (50.000 zł). Na wydatki Biblioteki Polskiej w Paryżu, połączone z propagandą, wpłaca znaczne kwoty Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Dotacje z Funduszu Kultury Narodowej w ostatnich latach bardzo zmalały.

Dział wydawnictw i badań, łączących się ze Śląskiem (zob. str. 34—5), pokrywa od r. 1928 wydatna subwencja Sejmu Śląskiego, która coraz wzrasta (dotąd prawie 390.000 zł), i subwencje na badania węglowe Unii Przemysłu górniczo-hutniczego (koło 17.000 zł) i Ministerstwa Przemysłu i Handlu (10.000 zł). Raz przyznał Akademii subwencję Bank Polski (w r. 1931, 10.000 zł), to znów po razu miasta Poznań i Warszawa specjalnie dla Biblioteki Polskiej w Paryżu, przez kilka lat subwencjonowało wydawnictwa z zakresu finansów Zrzeszenie Urzędników Banku Polskiego (łącznie sumą prawie 67.000 zł), kilkakrotnie przyznawał subwencje w ostatnich latach Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego z dochodów Drukarni U. J., w której drukują się wszystkie wydawnictwa Akademii, itd. Dochodzą do tego dochody ze sprzedaży wydawnictw (około 50.000 zł rocznie).

Ogółem wydatki Akademii na naukę wynosiły po wojnie w latach pomyślnej koniunktury omal do 1,000.000 zł, spadły w czasie kryzysu do 400.000 zł, nawet niżej, obecnie znów się podniosły. Nie dosięgają jednak jeszcze do tych sum, które Akademia mogła łożyć na naukę w latach przedwojennych.

Zarząd majątków Akademii leży w rękach sekretarza generalnego oraz specjalnego Komitetu gospodarczego.

10. ZAKOŃCZENIE

Tak się przedstawia działalność Akademii Umiejętności w krótkim zarysie za okres lat 66; oczywiście można było w nim podać wiadomości tylko o najważniejszych przejawach jej życia. Wystarcza to jednak, by stwierdzić najistotniejsze cechy tego życia.

1. Ogólnopolską była ta Akademia od samego początku, choć oficjalnie krakowską się zwała przez lat wiele. W skład jej członków wchodzili wszyscy polscy uczeni, gdziekolwiek żyli i działali — z wyjątkiem tych, których wybory nie uzyskały potwierdzenia urzędowego, ale i ci w wewnętrznym życiu Akademii uważani byli za członków. Ogólnopolską była też ze względu na zakres swoich zainteresowań i prac, obejmując całą Polskę w najszerszych jej granicach etnograficznych i dawnych państwowych, od Śląska po Wilno, od Wielkopolski po Ukrainę, czy to chodzi o dział etnografii, czy historii, języka itd., nawet prehistoryczne badania mimo trudności prowadzono na całym obszarze Polski.

2. Akademia otrzymywała subwencje na swoje cele od rządów. Lecz przede wszystkim znalazła zrozumienie dla swoich celów w społeczeństwie i o to społeczeństwo się oparła. Darom społeczeństwa, idącym w dziesiątki milionów, zawdzięczała i zawdzięcza głównie możność pracy, wydawnictw, rozdawania nagród i stypendiów. Tak było od samego początku, tak jest

do dzisiaj. Zaufania nie zawodziła, coraz też nowe otrzymywała i otrzymuje dary, które zapewniają jej niezależny byt, swobodę naukowej myśli.

3. Działalnością swoją objęła Akademia wszystkie działy nauki; przede wszystkim te, które dla bytu narodowego były najważniejsze — historię, język, etnografię, ale na coraz to nowe rozszerzała swoje zainteresowania. Nie ograniczała się też do zagadnień jedynie polskich, wychodziła w pracy poza te rogatki, w świat najbliższy, słowiański zwłaszcza, ale także w świat zagadnień ogólnoludzkich, zwłaszcza w dziale matematyczno-przyrodniczym w najszerszym jego ujęciu.

Dzięki temu ujęciu zadań zyskała też prymat wśród wszystkich towarzystw naukowych polskich, oparty na zgodnym uznaniu całego społeczeństwa.

PREZESI

Józef Majer	24	XI	1872	—	6	XII	1890
Stanisław Tarnowski	6	XII	1890	— †	31	XII	1917
Kazimierz Morawski	9	II	1918	— †	25	VIII	1925
Jan Michał Rozwadowski	28	IX	1925	—	8	III	1929
Kazimierz Kostanecki	8	III	1929	—	22	III	1934
Stanisław Wróblewski	22	III	1934	— †	18	XII	1938

SEKRETARZE GENERALNI

Józef Szujski	24	XI	1872	— †	7	II	1883
Stanisław Tarnowski	4	V	1883	—	6	XII	1890
Stanisław Smolka	6	XII	1890	—	11	V	1903
Bolesław Ulanowski	11	V	1903	— †	27	IX	1919
Kazimierz Kostanecki	28	XI	1919	—	21	V	1921
Stanisław Wróblewski	21	V	1921	—	8	XI	1926
Stanisław Kutrzeba	8	XI	1926				

